

NÉPSZAVAZÁSOK REPREZENTÁCIÓI

A 2016-OS MAGYARORSZÁGI
KVÓTANÉPSZAVAZÁS ÉS
NEMZETKÖZI MÉDIAKÖRNYEZETE

Tóth János József

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM,
BUDAPEST

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

NÉPSZAVAZÁSOK REPRESENTÁCIÓI

A 2016-OS MAGYARORSZÁGI KVÓTANÉPSZAVAZÁS ÉS NEMZETKÖZI MÉDIAKÖRNYEZETE

Projekt szakmai vezető:

Dr. Auer Ádám (alprojekt vezető)

Szerzők:

Dr. Tóth János József

A kézirat lezárásának dátuma:

2018. október

Kiadó:

Nemzeti Közzolgálati Egyetem
Közigazgatási Továbbképzési Intézet

www.uni-nke.hu

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Kis Norbert rektorhelyettes

Címe: 1083 Budapest, Üllői út 82.

A kiadvány a
KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15.
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
című projekt keretében készült el és jelent meg.

© Dr. Tóth János József, 2020

© Nemzeti Köszolgálati Egyetem
Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOMJEGYZÉK

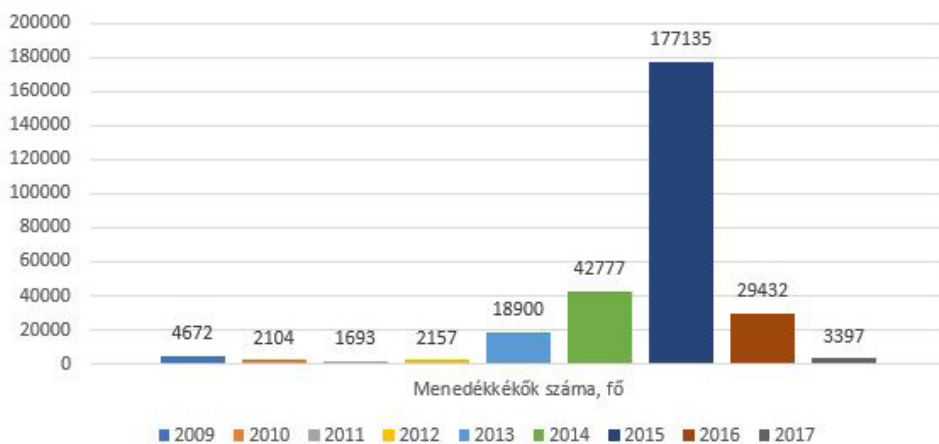
I. Bevezetés	5
II. A migráció mint európai probléma	10
II.1 Deterritorializálódás és transzmigráció: Mi indokolhatja a kulturális veszély érzetét?	12
III. Népszavazások és médiareprezentáció	17
III.1 A digitális média hatása a politikai eseményekről történő tájékozódásra	19
III.2 Kattintásoptimalizált hírek és a szociális média napirend-kijelölő szerepe	20
III.3 Online zaj, álhírgyártás – a szociális média mint hírmédia?	22
IV. Kutatási módszerek	26
IV.1 A strukturált szakirodalmi áttekintés módszerei	26
IV.2 Az említéselemzés módszerei	27
IV.3 A bemutatott kutatások általános korlátai	28
V. A szakirodalom-elemzés eredményei	29
VI. Az említéselemzés eredményei	35
VII. Összefoglaló	50
VIII. Irodalomjegyzék	52

BEVEZETÉS

*A legfontosabb dolog az az, hogy ne legyen morális imperia-
lizmus. Ez a legfontosabb. Én nem vonom kétségbe Német-
országnak azt a jogát, hogy erkölcsi követelményeket állítson
föl ebben az ügyben a maga számára. És ha úgy dönt, hogy
mindenkit beenged, vagy úgy dönt, hogy senkit sem enged
be, ezt a döntését, mint német döntést el fogjuk fogadni. Hogy
Németország megváltozzon-e, vagy ne változzon meg, ez
egy olyan ügy, amit a németeknek kell eldöntenie (...) Legyen
jogunk ne arra az eredményre jutni. Legyen jogunk, hogy mi
ne akarjunk bevándorlókat. Magyarország nem szeretne egy
tömeges bevándorlás hatására megváltozni. (Orbán Viktor és
a CSU vezetőinek sajtótájékoztatója, 2015. szeptember 23.)*

A 2015/16-os európai migrációs- és menekültválság számos kihívás elé állította azokat az európai országokat, amelyek földrajzi elhelyezkedésükből és/vagy történelmi okokból kifo-lyólag a globalizáció korában nem szembesültek még jelentősebb méretű, más földrésről érkező, a saját határain belül megtapasztalhatótól szignifikánsan eltérő kultúrát hordozó bevándorlással. Az ilyen országok közé tartoznak az EU közép-kelet-európai tagjai, köztük Magyarország is. Ezek a tagországok, nem függetlenül a bevándorlók kezelésében szerzett korábbi tapasztalatok hiányától, egy viszonylag széles skálán, de alapvetően más szemlélettel álltak hozzá a folyamatot kiváltó okokhoz, és – a politikai retorika és a gyakorlat szintjén is – a centrális EU-tagországokhoz képest eltérően képzelték el a bevándorlók és menekültek kezelését. A magyar kormány álláspontját ebben a kérdésben nagyon jól összefoglalja az idézetül választott nyilatkozatrészlet, melyet 2015-ben a német konzervatív CSU tartományi törvényhozási frakciójának tanácskozását követő sajtótájékoztatón tett Orbán Viktor magyar miniszterelnök. Hosszabb bel- és külföldi építkezést és helyezkedést követően a magyar kormány elvi szinten ragaszkodott ahhoz, és ezt a kívánalmát nyilvánosan is vállalta, hogy adminisztratív eszközökkel ne zárják le Magyarország előtt annak lehetőségét, hogy vissza-utasítsa a bevándorlók befogadását. Ennek indoklása a feltételezett, elsősorban kulturális jellegű változások elutasítása, melyek a bevándorlók hatására történének, hivatkozási alapja pedig a *volonté générale*, az egészként vett magyar népakarat. A hivatkozási alap konkretizálásának (tehát egy olyan, kézzelfogható formára hozásának, amit vitás kérdésekben „fel lehet mutatni”) pedig a 2016. október 2-ai népszavazás eredményét szánták. Ez a rövid könyv a felmutatandóról fog szólni, pontosabban annak különféle médiamegjelenéseiről és az általa keltett reakciókról, speciálisan a magyarországi kvótanépszavazás, és általában az európai népszavazások, esetében is.

A kvótanépszavazással kapcsolatban először is azt kell kihangsúlyozni, hogy a népszavazásra bocsátott kérdés („Akarja-e, hogy az Európai Unió az Országgyűlés hozzájárulása nélkül is előírhasssa nem magyar állampolgárok Magyarországra történő kötelező betelepítését?”) egy elvi opcióról szólt, ami jobban kapcsolódott a belföldi politikai építkezéshez és az EU-n belüli szimbolikus dominanciaviszonyoknak való ellenálláshoz, mint a valós helyzethez. A bevándorlási adatok már akkor is azt mutatták, hogy a 2015-ös évet leszámítva, amikor a korábbi és későbbi évekhez képest tényleg kiugróan magas volt az országba érkező menedékkérők száma (Központi Statisztikai Hivatal 2018) (1. ábra), a mostani migrációs hullámmal Magyarországra érkező és huzamosabb ideig itt is maradó személyek száma elenyésző: nincs esély arra, hogy tömegbázist alkossanak, a lokális tömörülésüket pedig egyszerű adminisztratív eszközökkel kezelni lehetne.

1. ábra: A Magyarországra érkezett menedékkérők száma 2009–2017
(Forrás: ksh.hu, a STADAT 1.8 alapján.)

A magyar kormány álláspontja, ellenállása egy egységes, befogadó és koherens menekültválság-kezelési politikával szemben (ami, hozzá kell tenni, napjainkra jelentősen keményedett az eredeti Merkel-féle *Willkommenskultur*hoz képest) azt mutatta, hogy a magyar külpolitika a periférikus ellenálló szerepét vette fel a menekültkérdésben. Egyfelől valószínűsítően ellenáll – jogi, fizikai és propagandaeszközökkel – az illegális bevándorlásnak, ami *de facto* az EU belsejébe igyekvő embertömeg szűrését, az illegális belépők feltartóztatását jelenti. Emellett ellenáll, de jórészt csak a politikai retorika szintjén, az Unió mint újbirodalom (lásd pl. Zielonka 2006; Barroso 2007; Hakkula 2008; Sepos 2013; 2016; Del Sarto 2016) centrumának, a centrumból¹ hozott, a perifériára nézve kötelező érvényűnek

1 A birodalmi centrum ugyan nem annyira országokat, mint inkább gazdasági politikai szereplőket és érdekszférákat jelöl, de régiós lebontásban az északnyugat–délkelet felosztás látható: a centrumországokhoz tartoznak Németország, Franciaország, – még az – Egyesült Királyság, valamint Svédország, Finnország, Dánia, Hollandia, Belgium és Ausztria, míg periférikus pozícióban van az összes dél- és kelet-európai ország. Az egyetlen kivétel Írország, ami az EU-n belül szintén periférikus szerepet tölt be, bár Nyugat-Európában található.

szánt, de közös döntésként csomagolt utasításoknak is. Azért jórészt csak szóban, mert később rendre kitudódott, hogy az EU-s direktívák, kvóták, jogszabályok feltétel vagy lényegi módosítás nélküli elfogadását a magyar állam a hazai közönségnek teljesen másképp, az ellenállás és a hazai érdekek sikeres megvédéseként mutatta be.

A csak szóban, de tettel nem ellenállás a jelenlegi EU-n belüli erőviszonyok mentén érthető, ugyanakkor az egyes kelet-európai államok, különösen a V4-országok nativista²-populista és a központi északi, a Benelux- és a francia–német területek befogadó politikáinak összeférhetetlenségében megvolt az a potenciál, hogy a befogadás–kirekesztés diskurzus mentén haladva erősítse a centrum és a periféria szétszakadását az Unión belül.³ Mégis, a befogadásellenesség egy olyan téma volt, ami az újbirodalom akkori kommunikátumaival szembe ment, és közbeszédben tartása politikai hasznot hozott a kormánynak azáltal, hogy a gazdasági és társadalmi elbizonytalanításra építve aktivizálni lehetett az állampolgárokat, s így támogatást szerezni annak a nativista-populista jobboldali politizálásnak, amiből ez a bizonytalanságérzet jórészt származik. Ennek a politikai haszonszerzésnek a módja jelen esetben a népszavaz(tat)ás volt, amivel a magyar kormány demokratikus folyamatok eredményének tudott beállítani olyan döntéseket, amelyek éppenhogy egy szűk politikai elit közakarát-manipuláló tevékenységének eredményei.

Az aktivizálás formailag a 2016. október 2-án megrendezett országos népszavazásban csúcspontot ért el, amit a kormány kezdeményezett. A szavazóképes magyar állampolgár itt arról nyilatánthatt véleményét, hogy az EU a magyar országgyűlés hozzájárulása nélkül is előírhatta-e nem magyar állampolgárok Magyarországra történő betelepítését. Noha a népszavazáson a részvétel nem érte el az 50%-os érvényességi küszöböt, az érvényesen szavazók 98%-a elutasította ezt a lehetőséget, ami egybeesett a magyar kormány szándékaival.

A kormányok általánosságban véve ritkán kezdeményeznek népszavazást anélkül, hogy ne tennének azért, hogy nekik kedvező eredmények szülessenek, éppen ezért az ilyen népszavazási kampányok elsődlegesen politikaiak: annak rendelik alá a tájékoztatást, hogy a kívánt válasz megszületésének esélyét növeljék. Ez történt a 2015-ös görög népszavazáson, ahol az eurózóna és a Nemzetközi Valutaalap képviselői által az államcsőd elkerülésére tett javaslatok elfogadásáról vagy elutasításáról lehetett szavazni, de ugyanígy hozhatunk időben közelebbi példákat, mint a 2016. decemberi népszavazást az olasz alkotmányos reformról, vagy éppen a Brexitet. Mindegyiknél, a hazait is ideértve, tapasztalható volt, hogy a népszavazás körüli kampányt, ahogy a népszavazás kiírását magát is, mélyen érintette az a fajta populizmus, ami mára egyre több helyen válik Európában diszkurzív gyakorlattá a kormánypártok, az ellenzék és az állampolgárok közti kommunikációban. Speciálisan az ún. „kvótanépszavazással” kapcsolatban a populizmus alaptóposza (a tiszta, becsületes,

2 A populizmus itt nem szorul különösebb magyarázatra, így elhagynánk az ilyenkor szokásos fogalmi és alkalmazási áttekintést. A nativizmust egy olyan laza, rugalmas, szándékosan nem lehatárolt ideológiaként értjük, melynek alapja, hogy a nemzetállamokat a nemzetet alkotó, bennszülött, őshonos kultúraalkotó csoportoknak kell belaknia (fizikai és kulturális értelemben is), a nem őshonos személyek, kulturális és vallási rendszerek pedig alapvetően veszélyforrások a nemzetállamra nézve.

3 Ennek enyhítése a népszavazást követően sem volt cél; lásd Orbán Viktor „Brüsszel vagy Budapest?”-beszédét (kormány.hu, 2016. október 3.) az eredmények megismerését követő napon, amely a háborús retorikát nyomtatékosítva, a Duna feletti, a magyar zászló piros-fehér-zöld színeit kiadó tűzijátékkal zárult.

egyszerű nép és a korrupt, mindent behálózó elit végletes szembeállítás) a magyar–EU-kapcsolatra, a nativizmusé pedig a magyar–migráns-viszonyra volt dichotomikusan átültetve, ahol a kettő közötti választást a népszuverenitást reprezentáló közakaratra bízják.

Mindeközben nehezen lehetne azzal vitatkozni, hogy, noha a közakarat a demokráciákban mindig is egyfajta „műveleti területnek” számított, a közép-kelet-európai országok, a legszembetűnőbbben Lengyelország és Magyarország a 2010-es években egyre inkább letértek az EU fő csapásirányáról: saját alternatív közakarat-művelési stratégiákat dolgoztak ki és ültettek át a gyakorlatba, miközben – az alternatíva megvalósítása során – egy belső politikai-kulturális átalakítást is megkezdtek. Kutatói körökben ezt a változást gyakran értelmezik egy, az állam megszállásával egybekötött autokratikus fordulatként (Bozóki 2011), „illiberális fordulat”-ként (Rupnik 2012), egyfajta Potemkin-demokrácia felemelkedéseként (Ágh 2015) „európaiatlanságként” (de-Europeanization) (Ágh 2016), és így tovább. Ezek a címkék, amellet, hogy megmutatják a nyelv stigmatizáló erejét, erős indikátorai egy zűrzavaros környezetnek is. Ugyanis egy olyan európai országra tűzték ki őket, amely ugyan nem akar elkülönülni Európától, viszont alapvetően megrendült a bizalma az uniós döntéshozatalt is irányító liberális demokráciafelfogásban. E megrendülés ellenére mégis meg kell kísérelnie beilleszkednie egy uniós jogi és kulturális környezetbe, és meg kell birkóznia olyan külső hatásokkal, amelyek a liberális demokrácia égisze alatt keletkeznek. Ez természetesen az Arab Tavaszt követő migrációs válságra is vonatkozott.

Magyarország az elmúlt években tehát egy olyan kényes helyzetbe manőverezte bele magát – még ha a legtöbb eltérés főképp a politikai retorika szintjén marad is –, amely nem hasonlítható a 2010 előtti időszakhoz, amikor a magyar állam és az EU közti együttműködés sokkal kevésbé volt terhelt nemzeti feszültségekkel és háborús narratívákkal. A kormánykommunikáció a belső problémák mellett egyre többet foglalkozott – egyre többet volt kénytelen foglalkozni – külső szereplőkkel. A hivatalos kormánykommunikáció az addig előtérbe helyezett belső ellenséget – „elműltnyolcév”, „Gyurcsány”, „liberálisok” – és a pozitívan beállított „keményen dolgozó ember”-toposzt⁴ a migránsválság hatására felcserélte egy erős hazai saját csoport–külföldi idegen csoport megkülönböztetéssel, ahol az idegen, ellenséges, a sajátot veszélyeztető outgroupot az EU-ból („Brüsszel”), a hazai és nemzetközi baloldaltól, a nyugati médiaelitből, Soros Györgyből, a Soros György által irányított/pénzelt civil szervezetekből stb. állították össze (lásd hozzá Kiss 2016: 12). A 2016-os kvótanépszavazás rendkívüli módon kiélezte tehát az EU és a nyugat, valamint az EU-tag és a globálisan nézve nyugati Magyarország közti feszültségeket; komoly összefüggések vannak ugyanis a között, hogy az emberek hogyan viszonyulnak az európai integrációhoz, és hogyan foglalnak állást a bennszülöttek vs. idegenek kérdésében.⁵ A kulturális veszély észlelete (tehát ha valaki úgy érzi, hogy a bevándorlók veszélyeztetik a hazája már kialakult, meglévő kulturális értékeit) egy fontos, de sok esetben figyelmen kívül hagyott tényező az EU-ellenességnél (McLaren 2002), és ahogyan a Brexit kapcsán végzett kutatások megmutatták, a populista politizálás

4 Lásd Orbán Viktor 2015-ös évértékelő beszédét – <https://mno.hu/belfold/beszed-1274912> (Letöltve: 2018.06.14.)

5 A népszavazásra bocsátott kérdés – „Akarja-e, hogy az Európai Unió az Országgyűlés hozzájárulása nélkül is előírhasa nem magyar állampolgárok Magyarországra történő kötelező betelepítését?” – egyszerre hívta elő ezt a két attitűdöt, és mivel a kormány erőteljes „Nem”-kampányt folytatott, így nem csak a migránsok befogadása, hanem áttételesen az EU (és ebben a kontextusban: az EU-tagország értelmében vet Magyarország) ellen is kampányolt.

és a választók nativista érzülete előre jelzi az EU-ból történő kiválás támogatását (Hobolt 2016; Goodwin és Milazzo 2017; Iakhnis és mtsai. 2018).

Ebben az írásban arra vállalkozunk, hogy két témán keresztül bemutassuk azt a nemzetközi és hazai médiakörnyezetet, amelyben a 2016-os kvótanépszavazás megszületett. A nemzetközi médiareprezentációk vizsgálata során alapvetően a tudományos médiára (tehát a jegyzett, tudományos kontrollt alkalmazó nemzetközi szakfolyóiratokra) fókuszáltunk, ezt egészítettük ki a „kvótanépszavazás” kifejezés említéselemzésével, ahol azt néztük meg, hogy a kifejezés megjelenése a digitális környezetben milyen platformokhoz és véleményvezérekhez köthető, továbbá milyen érzelmek és jelentések kapcsolódnak hozzá.

II. A MIGRÁCIÓ MINT EURÓPAI PROBLÉMA

Az elmúlt fél évszázadban Európában több, kisebb-nagyobb migrációs esemény történt. A '90es évekkel bezárólag Zimmermann (1994) a bevándorlás 4 időbeni fázisát különbözteti meg: a háború utáni népességkiegyenlítő és dekolonizáció, a munkaerő-bevándorlás, a visszafogott bevándorlás és a keleti blokk felbomlását követő időszakokat. A második világháború után a kelet-európai országokból erőszakkal kitelepített németek közül kb. 7,9 millióan tértek vissza Nyugat-Németországba, kb. 3,6 millióan pedig Kelet-Németországba (Klemenčič 2007: 42). Az 1950-es évek elején a függetlenedő európai gyarmatokról, valamint a Földközi-tenger térségéről és Dél-Európából indult meg egy vándorlási hullám a gyarmattartó országokba – az 1954–1962-es algíriai függetlenségi háború alatt, és azt követően pl. több mint 1 millió algíriai francia állampolgár települt át a kontinentális Franciaországba. A 60-as években Németország elkezdett külföldi vendégmunkásokat fogadni – az elképzelés e mögött az volt, hogy ők majd segítenek felépíteni az országot, ezt követően pedig hazatérnek. A számítás csak felerészben bizonyult megbízhatónak: Németország gazdaságilag látványosan fejlődött ebben az időszakban, ugyanakkor a vendégmunkások közül sokan nem tértek haza, sőt, a családjukat is kiköltöztették, és 10-15 év alatt olyan erős kisebbségi közösségeket alkottak, melyek jelentősen átalakították, és jelenleg is alakítják, Németország demográfiai térképét. Az 1973-as első olajárrobbanást követően, és a növekvő belső társadalmi feszültségek hatására, Nyugat-Európában egy időre megtorpant a vendégmunkások toborzása, az etnikai arányok azonban tovább változtak a bevándorlók magasabb termékenységi rátája, illetve a menekültek, menedékkérők befogadása miatt – a bevándorlás ebben a periódusban inkább a családgyesítés és politikai menedéknyújtás alapján történt, és úgy tartják, hogy az illegális bevándorlók száma is megugrott ebben az időszakban. A schengeni térség létrejötte, a szocialista keleti blokk széthullása és a maastrichti szerződés megkötése után pedig egy Kelet-Európából Nyugat-, illetve Dél-Európába irányuló bevándorlási hullám is kialakult az 1990-es években; 1992-ben csak Németországba 1,5 millió új bevándorló érkezett (Zimmermann 1995: 46–47).

Zimmermann kutatási eredményeinek publikálását követően a bevándorlási adatok alakulására nézve még két érdemi esemény történt. Az EU keleti bővítése 2004 és 2007 között, ami igazából a keleti szocialista blokk felszámolásának utolsó lépéseként besorolható a 4. hullámba, és egy teljesen új, a korábbi történelmi eseményektől független, napjainkban is folyamatban lévő ötödik bevándorlási hullám. A 2010-es évek elején néhány stabil, de diktatórikus arab állam vezetése megbukott, illetve nyugati segítséggel megbuktatták, és a térség lényegében máig nem konszolidálódott. Néhány évvel az első tunéziai felkeléseket követően, melyre a központositott, autoriter kormányzatok elleni lázadások következtek szerte Észak-Afrikában és a Közel-Keleten, egyértelművé vált, hogy a reményekkel

szemben a régióban nem valósul meg olyan típusú demokratikus átmenet, mint a „Népek Tavasz” során a kontinentális Európában. Az ennek mintájára utólag elnevezett ún. arab tavasz gyorsan levirágozott, a helyébe pedig egy olyan általános instabilitás lépett, melynek eredményeképp becslések szerint 2014-ig 18 millió ember menekült el a Közel-Keletről és Észak-Afrikából, közülük 10 millióan Szíriából (OCHA 2014; UNHCR 2015a). A 2011 márciusában még egyszerű kormányellenes demonstrációkkal kezdődő szíriai polgárháborút követő migránsválság az új évezred legnagyobb társadalmi és humanitárius válságai közé emelkedett, s ahogyan a probléma által érintett országok száma egyre csak nőtt, mint ilyen számos kérdést és dilemmát vetett fel.

Ezek közül itt két olyat szeretnék hangsúlyozni, amire a következő fejezetben részletesebben kitérek, s melyek közvetlenül reflektálnak majd a 2016-os kvótanépszavazás körül kialakult közhangulatra. Az első a hagyományos európai államok jövője a bevándorlási folyamatok által felerősített kulturális deterritorializáció, valamint a transznacionalizáció szempontjából (Appadurai 1991; Kearney 1995; Tsuda 2003; Papasterigadis 2018). Az európai államoknak már most számolniuk kell ennek kapcsán a demográfiai korfa ágainak és etnikai arányainak megváltozásával, a (földrajzi területre értett) népességeloszlás problémáival, a társadalmi féltékenységgel, a megnövekedett állami kiadásokkal, új oktatás- és kultúrpolitikai kihívásokkal, a jogok és kötelességek rendszerének ki- és átdolgozásával és végül, de nem utolsósorban, a népakarral és a közhangulattal, valamint azokkal a politikai ágensekkel, akik emezeket formálják, illetve nekik érvényt szerezni kívánnak. A másik ilyen dilemmát a centrális és a perifériális EU-tagországok által az arab tavaszt követő menekültválságra alkalmazott megközelítések közti különbségek jelentik, ideértve mind a hivatalos bevándorláspolitikájuk (Geddes és Scholten 2016; Barlai et al. 2017), mind pedig a migrációs hírek, események médiafeladásának és médiakeretezésének politikái közti különbségeket (Berry et al. 2016; Musarò 2017; Georgiou és Zaborowski 2017; Chouliarakis és Zaborowski 2017). Hogyan egyeztethetőek össze és mennyire tárgyalhatóak ezek a megközelítések? Hatalmi vagy erkölcsi szempontok érvényesülnek majd inkább bennük, és főképp: hogyan fognak majd reflektálni az egymás számára idegen embercsoportok a másik valóságára, amelyek az EU-s országokban vannak, illetve amelyekben a bevándorlók és menekültek az EU országaiba érkeznek?⁶

6 Tanulságos itt felidézni Vass Csaba (2005) négyes felosztását az idegenek egymáshoz közti viszonyára. Vass abból indul ki, hogy az „idegenség” kölcsönviszony, amiben mindig legalább két, egymás számára idegen fél vesz részt, egy türelmi, nyitott kommunikációban tehát elvetendő a többségi–kisebbségi szempontok alapján, hatalmi pozícióból folytatott kommunikáció, és meg kell engedni egy olyan kommunikatív helyzetet, melyben mindkét fél hasonlóképp egyszerűen csak „idegen” a másiknak. Ha a felek viszonyulása a másik iránt elfogadó, és az elfogadás megalapozott, írja Vass, akkor xenofiliáról beszélhetünk. Az olyan esetekben ellenben, amikor az elfogadó viszonyulás fennáll, ám az elfogadó magatartás igényének a másik fél viselkedése, vallott értékei stb. ellentmondanak, akkor xenopreferencia, az idegen megalapozatlan elfogadása alakul ki. A megalapozottság vagy megalapozatlanság kérdése az elutasító viszonyoknál is kulcsfontosságú. Az idegenhez való elutasító viszony is lehet megalapozott (xenorealista) és lehet megalapozatlan (xenofóbia) (2005: 79). A vizsgált helyzetre alkalmazva ez azt jelenti, hogy a befogadó ország bennszülött lakosságának ugyanúgy idegen pl. egy afganisztáni bevándorló, ahogyan neki is idegenek a többségi társadalom tagjai. A konfliktusos helyzeteknél pedig meg kell vizsgálni, hogy a „bennszülött” és a „vendég” hogyan álltak hozzá egymáshoz, és ez a hozzáállásuk megalapozott volt-e. A kvótanépszavazást megelőző időszakban a migránsválság kezelésében ugyanakkor sem európai, sem hazai szinten nem volt jellemző a megalapozottság vagy a megalapozatlanság vizsgálata, ezzel szemben az axiomatikus érvényű befogadás és elutasítás retorikailag felpuhított, de elvi szinten rigid narratívái domináltak a közbeszédet.

II.1. Deterritorializálódás és transzmigráció: Mi indokolhatja a kulturális veszély érzetét?

Mint korábban említettük, a kvótanépszavazás körüli kormánykommunikáció egyik fő eleme a kulturális önazonosság védelme és a kulturális veszéllyel szembeni védekezés volt. A XX. század végére egyre szembetűnőbbé vált, hogy egy globális kultúrában a konkrét kulturális tapasztalataink, identitásunk és gyakorlataink függetlenedni kezdenek azoktól a területektől, ahol fizikailag lakunk. A kultúra és az identitás így, amennyiben közösségileg, tudatosan nem tesznek ellene, eloldódik a fizikai értelemben vett területtől, „szülőföldtől”, és már ma is sokkal kevésbé kötődik hozzá, mint akárcsak néhány évtizede.

Ezt a folyamatot a kultúra deterritorializálódásának hívjuk – természetesen aktívan is elősegíthető, de már maga az egyéb emberi beavatkozás nélküli technikai környezet is e felé hat, ezért a passzív szerkezet. Mielőtt tovább haladnánk, röviden kitérnénk e környezet kialakulására. A klasszikus ipari forradalom hatására a XVIII–XIX. századi Európában fokozatosan olyan új lehetőségek nyíltak meg az emberek előtt, melyeket kihasználva az egyik térbeli ponttól a másikig történő eljutás időben mért távolsága csökkent, és ezáltal az emberek – bár a távolságok objektíve változatlanok maradtak – kisebbnek érzékelték azt a teret, amiben nap mint nap mozogtak. Erre a meg tapasztalásra már olyan korai művekben is felhívták a figyelmet, amelyek az ipari társadalom vívmányainak térszűgítő hatását elsősorban település- és közlekedésgéograpi jelenségeken vizsgálták: Goetznél (1888) a lovaskocsi, a vasút és az automobil, Boggsnál (1941) a vasút és az automobil, Taaffe (1956) esetében a légi közlekedési eszközök, Bell pedig (1960) a különféle térszűkítők egymásból való hozzáférhetőségét vizsgálva veti össze az 1789-es és a XX. század derekának állapotait. Ezzel párhuzamosan, a távközlési eszközök fejlődésével, pedig a világ távolabbi szegleteiről is egyre gyakrabban jutott el információ a helyi lakossághoz, ami szintén hozzájárult ahhoz, hogy egy tágabb világról lokálisan alkossanak képet, anélkül, hogy fizikailag valaha is átlépték volna az országhatárt. A XX. század közepére Marshall McLuhan az elektromosság következtében „globális faluvá” zsugorodó világról (1962), az idő és tér tényezőjének eliminációjáról (1992 [1964]: 9) és az „univerzális megértés és egység technológiailag nemzett állapotának” (technologically engendered state) lehetőségéről (Playboy 1969: 133. bekezdés) tudott beszélni, ahol a technológia meghatározza az egyéni és a társadalmi életvezetést, a térbeli uralom pedig összefonódik az üzenetek létrehozásához, tárolásához és terjesztéséhez használt technológiai eszközök irányításával.

Visszakanyarodva a fő gondolatmenethez, láthattuk, hogy a XX. század végére tehát mind a közlekedési lehetőségek, mind pedig az információs és kommunikációs technológiák (IKT) fejlődése számos lehetőséget biztosított arra, hogy az otthonuktól távolra szakadt migráns és diaszpóra közösségek, családok folyamatosan kapcsolatot tudjanak tartani egymással, illetve kulturális közösségük más tagjaival. Ez napjainkra, az okostelefonok, a közösségi média és a fapados repülőjáratok korában további demonstrációra nem szorul, ahogy az IKT-megoldásokra vonatkozó közhelyeket – csökkenő kapcsolattartási költségek, egyre bővülő hozzáférés, újmédia, transzmédia történetmesélés – sem szeretném egyenként végigvenni; összefoglalásképp elég annyit mondani, hogy mindezek megkönnyítik, hogy a migránsok kulturálisan kettős identitást alakítsanak ki, és társas életük egy jelentős részét az új tartózkodási helyük jelentette korlátokon kívül élik. Megállapítható, hogy a bevándorlók valóban létrehozzák azokat a határokon átfelölő társadalmi kötelekeket és társas mezőket, melyekről Schiller és munkatársai a transznacionális migrációkutatásokat megalapozó elméletükben

beszéltek, és melyeknek egyaránt vannak tagjai a kibocsátó és a befogadó országokban (Schiller, Basch és Blanc-Szanton 1992). Az efféle transzmigránsoknál, akik szilárdan gyökereket vertek a befogadó országukban, de (eredeti) hazájukkal számos élő köteleket ápolnak és tartanak fenn (Schiller, Basch és Blanc-Szanton 1995) a kulturális lokációfüggetlenség nem meggyengíti a migránsok eredeti kulturális kötődését, hanem éppen hogy egy egyedi kulturális önvédelmi reakciót indít be, mivel a személy így esélyt lát, és a folyamatos kapcsolat miatt szükségét is érzi, a területhez kötött identitás megtartására. A globalizáció kontextusában a migránsok efféle kulturális hibridizációja azt jelenti, hogy a bevándorlók nem fogadják el teljes mértékben a befogadó ország kultúráját, ugyanakkor a származásuk szerinti kulturális értékekhez sem feltétlenül hűek, azokat sok esetben újratárgyalhatónak tartják (Friedman 2012). A technikai fejlődés és a kulturális deterritorializálás tehát növeli annak esélyét, hogy a bevándorlók és menekültek a befogadó országokban a saját identitást megtartó és megélő identitásválasztási stratégiákat kövessenek. A befogadó országok lakossága az ezzel járó hangsúlyosabb jelenlétre ugyanakkor defenzíven reagálhat. Jelzésértékű ezzel kapcsolatban, hogy ma Európában a lakosság a világtárlaghoz képest negatívabban viszonyul a bevándorláshoz (International Organization for Migration 2015: 2), és előrejelzések szerint ez a negatív hozzáállás még erősödni fog a jövőben (Ipsos Global Trends 2016). Mindeközben egy 2016-os Eurobarometer-jelentés szerint az uniós állampolgár magát a bevándorlást tartja a legfontosabb olyan problémának, amivel az EU-nak szembe kell néznie – megelőzve olyan más, nehezen jelentéktelennek mondhatóakat, mint amilyen a terrorizmusé vagy az általános gazdasági helyzeté (Európai Bizottság 2016).

Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy kutatói szemszögből jelent-e bármi újat az, hogy egyes migránsok gyakrabban és új csatornákon keresztül tartanak fenn kapcsolatokat a hazájukkal, és társas kapcsolataik egyre függetlenebbek az őket körülvevő fizikai tértől. Mondhatjuk-e így utólag, hogy indokolt volt bevezetni egy új fogalmat egy olyan megváltozott helyzet magyarázatára, amiben Zsolt többször tud Londonból hazalátogatni vidéken élő szüleihez, vagy tarthatja a kapcsolatot itthon maradt testvéreivel a szociális médián keresztül? Hiszen a bevándorlók mindig is törekedtek az otthoniakkal való kapcsolattartásra, bennük magukban a szándék erre mindig is megvolt, függetlenül attól, hogy a környezet ezt kisebb vagy nagyobb mértékben, több vagy kevesebb idő, pénz és energia ráfordításával teszi lehetővé. Transznacionális tevékenységek mindig is voltak, és a kapcsolathálónak is szükségképpen voltak transznacionális szereplői, legfeljebb a köztük folyó aktivitás volt gyenge, vagy szünetelt külső okok következtében. De transzmigránsok, azok – e konceptuális újítás előtt – nem voltak soha. Már a transzmigrációs kutatások konceptualizálási szakaszában rámutattak arra, hogy egy ilyen koncepciónak ott van igazi heurisztikai értéke, ahol a migránsok rendszeresen, és gazdasági, politikai vagy vallási tevékenységükkel összefüggésben, élnek ezekkel a lehetőségekkel: ők lesznek annak a jelenségnek a lényegi összetevői, melyet ezzel az új fogalommal meg kívánnak ragadni (Guarnizo, Portes és Haller 2003: 1213). Vagyis, ezzel a szűkítéssel lehetővé válik a migráció változás-előmozdító potenciáljára fókuszálni, ahol a migráns egy olyan társadalmi folyamat szereplője, amelynek során különböző társadalmi, politikai, gazdasági, vallási stb. változások valósulnak meg, illetve az ezzel összefüggésben jelentkező konfliktusok jobb megértését, magyarázatát és megfelelő intézkedések kidolgozását segíthetik elő. A „valódi” transzmigráns tehát társadalmi szerepként jelent, jelöl valami újat: a migránst mint olyan politikai-gazdasági ágenszt, aki nem pusztán otthonának tartja a származási és a befogadási helyét is, de lokalitástól

függetlenül úgy is viselkedik nyilvánosan, mint ha otthon volna, miközben „társadalmi hazautalások” (Levitt 1998; Levitt és Lamba-Nieves 2011) formájában a befogadó országa és az anyaországa között folyamatosan mozgásban tartja korábról meglévő, illetve újonnan felvett normatív struktúráit⁷, gyakorlatait és információit. Nagyon fontos tisztázni, hogy itt kétirányú utalásokról van szó, tehát a származás szerinti és a befogadás szerinti ország egyaránt, bár némileg eltérő módon lehet forrása és célja is az áramoltatott értékeknek, gyakorlatoknak és információknak, továbbá a „haza” a transzmigránsoknál, ahogy korábban említettem, a leggyakrabban mindkét országot jelenti. Ez a kétirányúság a jelenleg magyar nyelven elérhető szakirodalomban nem kerül kimondásra, ellenkezőleg, egy célzott szakirodalomkutatás során kivétel nélkül olyan értelmezéseket sikerült csak találni, amelyben a társadalmi hazautalások egyirányúnak vannak lefestve és a befogadó országból az anyaországba történnek (Rédei 2007a: 585; Rédei 2007b: 124; Huzdik 2014: 62–63; Sorensen 2011: 144). Ez a transzmigráció kontextusában nem állja meg a helyét. Konceptiója felülvizsgálata során már Lewitt is amellet érvel, hogy az emberek migrációt megelőző tapasztalatai erős hatással lesznek arra, hogy mit, hogyan és hol fognak tenni a befogadó országban, a magukkal hozott normatív struktúrák és gyakorlatok tehát áttételesen arra is kihatással lesznek, hogy mit fognak visszacsatolni a származás szerinti országukba. A társadalmi visszautalások tehát, mondja, „egyértelműen kulturálisak és társadalmiak, folyamatosan és ismétlődően körforgásban vannak inkább, mintsem egy irányban mozognak” (2011: 19). Egy rövid példával élve tehát, abban az esetben, amikor egy muszlim férfi a többségi társadalom normái szerint tiszteletlenül viselkedik egy nővel és ennek hatására a többségi társadalom részéről szankcionálják, akkor azért, és éppen azért fogja a szankcionálás megtapasztalását, az elvárt viselkedési mintát, annak tematizálását, valorizálását hazaadni és így formálni a transznacionális közösségében működő diskurzusokat, mert ő a származási országa szerinti kulturális mintának megfelelően viselkedett.

Láthatóan tehát a transzmigránsok jelenléte a hagyományos európai államok szempontjából több megoldandó kihívást és kockázatot jelent, mint az egyszerű bevándorlóké. A legfontosabb ilyen kihívás, hogy azokban az esetekben, amikor a származási és a befogadó országok közti kulturális távolság nagy, a transzmigránsok által, vagy az ő ágenciájukkal, a befogadó társadalmakat potenciálisan erősebb átalakító hatások érik, mint az „egyszerű” bevándorlók esetében. Az átalakító hatásokat itt nem feltétlen kell közvetlen társadalmi változásként érteni, ide tartoznak azok a közéleti, illetve a nyilvánosságba kikerülő, a média által felkapott események is, amelyek a nagy kulturális távolság miatti konfliktusokra vezethetők vissza. A transzmigránsoknak a befogadó társadalomra nézve potenciálisan nagyobb átalakító hatása arra vezethető vissza, hogy a származási országukkal és kultúrájukkal való folyamatos kapcsolattartás következtében eredeti identitásuk megmarad, a gyermekkori szocializáció során szerzett, mélyen gyökerező társadalmi normáikat és értékeiket újratermelik, és ezek természetes módon az új lokalitásban is párhuzamos, a befogadótól kulturálisan eltérő közösségbe szervezik az egyes személyeket.

Az államnak véges lehetőségei vannak ennek a helyzetnek a kezelésére. Egy globális kapitalista világrendben már az is kétséges, hogy a migrációt lehetséges-e egyáltalán „megállítani”, illetve hogy ennek megkísérlése nem jár-e súlyos gazdasági következményekkel

7 Tehát az általa vallott értékeket, hiedelmeket és eszméket.

a befogadó országokban. A már beengedett migránsoknál a befogadás egy lehetséges útjaként rendelkezésre áll a hagyományos asszimilációs curriculum. Ennek során az állam olyan intézkedéseket hoz, amelyek elősegítik, hogy a bevándorlók és leszármazottaik beolvadjanak a befogadó társadalom gazdasági, politikai és társadalmi intézményeibe, egyúttal elsajátítsák és a továbbiakban sajátjukként meg is éljék a befogadó társadalom kultúráját. A világban sok helyen a befogadó társadalom részéről ez az igény – a többségi kultúra elsajátítására (Schildkraut 2011) és a származás szerinti szokások elhagyására (Lapinski és mtsai. 1997) – explicite jelentkezik, és kulturális veszélyként érzékelik, ha azt látják, hogy a bevándorlók nem integrálódnak a többségi társadalom kulturális intézményeibe és gyakorlataiba (Schildkraut 2005; Buchanan 2006). A veszélyérzet pedig visszautasításhoz, illetve amikor az együttélés elkerülhetetlen, ellenségeskedéshez vezet; empirikus adatok (Wright és Citrin 2011; Newman, Hartman és Taber 2012; Hainmueller és Hopkins 2014) azt bizonyítják, hogy van összefüggés a bevándorlásellenesség és a többségi befogadó, valamint a kisebbségi bevándorló csoportok közti nyelvi, kulturális és vallási távolság között. Az integráció előmozdítására természetesen számos, már kidolgozott technika létezik, az információs és kommunikációs, valamint az utazási technológia fejlődésével aktualizálódó lehetőségek azonban gyökeresen eltérnek attól, melyben a hagyományos asszimilációkutatások eredményei érvényesek. Az asszimiláció megköveteli, hogy az egyént a származás szerinti hazájához és saját kultúrájához kapcsoló kötélekek elsorvadjanak, és felváltsák azokat a befogadó társadalommal kialakítottak (Hopper 2007). A transzmigránsok asszimilációja – mivel az ő efféle kötélekeik folyamatosan gondozottak – lehetetlen feladat tehát a nélkül, hogy magukat a „transzmigránsságukat” meg ne szüntetnék előtte, ez azonban két okból szintén nem járható: az első, hogy európai államokban az emberi szabadságjogok ilyen súlyos korlátozására a politikai környezet nem adott, a második, hogy a már a mindennapokat teljesen behálózó internetes és kommunikációs technológiákat állami szinten sem az ország területéről kipurgálni, sem kontroll alatt tartani nem lehetséges. Egy ilyen helyzetben egy biztonsági játékot játszó állam – és itt visszautalok a korábban említett IOM-, IPSOS- és Eurobarométer-jelentésekre, melyek jól jelzik a lakossági preferenciákat – leg egyszerűbb megoldásának az tűnik, hogy nagyon korlátozott számban és jogokkal enged csak be migránsokat (nem ideértve a szigorúan leellenőrzött és megszárt menedékkérőket), továbbá – a migrációkontroll harmadik országokba történő kiszervezésével – már a határokig való eljutásukat is megpróbálja akadályozni. A lakossági véleményekre és általában a közakaratra mint hivatkozási alapra nézve ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a bevándorlással és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök a médián keresztül – pozitív és negatív irányba egyaránt – gerjeszthetőek. Vagyis lehetséges, hogy a lakossági preferenciák nem tényszerű információkon alapuló, tudatos választópolgári döntéseket fognak tükrözni, hanem pl. kormányok, vállalatok, grassroot mozgalmak/szervezetek vagy egyéb szereplők szándékai jutnak bennük érvényre az e szándékoknak megfelelően dizájnolt és pozicionált médiatartalmak fogyasztásának hatására, amelyek további külső hatások hiányában is alá vannak vetve az adott médium belső logikája szerint végbemenő, összetett problematizálási, tematizálási és a valorizálási eljárásoknak. Több olyan szituáció is lehetséges, amelyben ennek veszélye magasnak mondható. Ilyen például az a liberális-szabadpiaci környezet, ahol egy propagálandó érték médiamegjelenéseinek hossza, gyakorisága stb. leginkább azon múlik, hogy mennyi felületet vásárolnak hozzá és/vagy mekkora haszonra számítanak belőle. Abban az esetben is érvényes ez a veszély, amikor a médiát foglyul ejti egy másik

(adott esetben akár szintén korábban foglyul ejtett) szereplő, aki aztán a saját értékeinek megfelelő üzenetekkel árasztja el az állampolgárt, az annak nem megfelelő üzenetek átadását pedig visszautasítja, illetve szabotálja. Ezekre a problémákra a következő fejezetben részletesebben is kitérek. Mindemellett e fejezet zárásaként annyi megállapítható, hogy függetlenül azoktól a mediatizálási folyamatoktól, melyek a népakaratot alakítják, és amelyekkel mind a hagyományos, mind az újmédia működése alatt együtt élnek, a demokratikus berendezkedések számára a népakaratra való hivatkozás továbbra is erős legitimáló érv marad, nyilvános megkérdőjelezésére pedig a demokratikus politikai diskurzus retorikájában nem látok hatékony eszközöket.

III. NÉPSZAVAZÁSOK ÉS MÉDIAREPREZENTÁCIÓ

Az EU menekültpolitikája ma (2018 nyarán) már sokkal közelebb áll a fenti a megközelítéshez, mint a kvótanépszavazást közvetlenül megelőző időszakban, a magyar kormány álláspontja pedig lényegében nem változott. A harmadik Orbán-kormány hivatalos kommunikációiban a bevándorlók az első nagyobb, médiaérdeklődésre is számot tartó és ennek következtében is látványos hullám érkezéig (2015. augusztus) lényegében csak az iszlám és/vagy bevándorló háttérű terrortámadásokkal kapcsolatban kerültek szóba, és a hagyományos nyomtatott sajtó sem igen foglalkozott velük. A Népszabadság és a Magyar Nemzet napilapokban 2005 és 2006 közt megjelent cikkek pl. pártkötődéstől függetlenül a menekülteket elsődlegesen nem veszélyforrásként kezelték; velük kapcsolatban legnagyobb arányban menekültügyi törvényekről, jogszabályokról és politikai állásfoglalásokról tudósítottak. A lapok teljes profiljának emellett elenyésző hányada érintette e kérdéskört – a két év alatt született kb. 64 ezer írásból mindössze 149 – vagyis a menekültek ekkor még éppen hogy csak feltűntek a magyar újságíró horizontján, és az őket érintő kérdéseket elsősorban jogi-politikai környezetükben táalták (Vicsek et al. 2008). A Charlie Hebdo szerkesztősége elleni támadásra adott részvétnyilatkozatban ezzel szemben már benne volt a kulturális veszély és a civilizációs értelemben „európai” megoldások elégtelenségének témája⁸, a májusban és júniusban szétküldött Nemzeti Konzultáció sokat vitatott (Bátory 2016; Fekete 2016; Bocskor 2018) kérdőíve lényegében tájékoztató jellegű, szintaktikailag kérdés formátumú sugalmazott állításokat⁹ közölt a lakossággal a bevándorlókról, kivétel nélkül negatív keretben, és több kérdés szövegében¹⁰ az EU-t negatív példaként állítva (Nemzeti konzultáció a bevándorlásról és terrorizmusról 2015). A Fidesz tehát nem csak a bevándorlók észleletét kezdte jó előre megoldozni és előkészíteni a magyar lakosságot a későbbi népszavazásra, hanem arról is gondoskodott, hogy a kérdés az EU-val szembeni

8 Lásd pl. „Az európai ember áll támadás alatt, az európai ember szabadsága és életformája.” és „A politikai korrektség már nem nyújt védelmet a kegyetlen barbársággal szemben.” „Új politika kell. Európának új véderőművekre és stabilizátorokra van szüksége ahhoz, hogy megakadályozza a biztonságát fenyegető rengéseket és mozgásokat.” (Orbán 2015)

9 Legegyértelműbben lásd: „4. Tudta-e Ön, hogy a megélhetési bevándorlók törvénytelenül lépik át a magyar határt, és az elmúlt időszakban hűszorosára nőtt a bevándorlók száma Magyarországon?” (Nemzeti konzultáció a bevándorlásról és terrorizmusról 2015)

10 „3. Vannak, akik szerint a Brüsszel által rosszul kezelt bevándorlás összefüggésben van a terrorizmus térnyerésével”, „6. Vannak, akik szerint Brüsszel politikája a bevándorlás és a terrorizmus kérdésben megbukott, és ezért új megközelítésre van szükség ezekben a kérdésekben.” és „7. Támogatná-e Ön a magyar kormányt, hogy Brüsszel megengedő politikájával szemben szigorúbb bevándorlási szabályozást vezessen be?” (Nemzeti konzultáció a bevándorlásról és terrorizmusról 2015)

magyar nemzeti szuverenitás védelmeként merüljön fel. Továbbá, ahogyan Theresa Gessler írta, a keretezéssel a népszavazás értelmét is megváltoztatta: az állampolgárok országos jelentőségű vitás kérdésekben történő megkérdezése helyett a kormány népszerűsége és nemzetközi pozíciója erősítésének eszköze lett (Gessler 2017).

Ez azért problémás, mert a népszavazások eredményei normálesetben a népakarat megnyilvánítását jelentik, és eredményük – főképp egy kormány által kezdeményezett népszavazás esetén – az azzal összhangban lévő állami intézkedések demokratikus legitimitációjaként szolgál. A normálesetet azonban több külső hatás befolyásolhatja, amik összefoglaló jelleggel két nagy csoportra oszthatóak, és mindkettő releváns a 2016-os kvótanépszavazás szempontjából. Az egyik, a szakirodalomból jól ismert és dokumentált eset az, hogy az állampolgárok szavazási viselkedését nem annyira a népszavazás kérdései, mint inkább egy más ügyben meglévő véleményük vagy preferenciájuk alakítja, mint pl. az épp aktuális nemzeti kormánnyal szembeni elégedettségük vagy elégedetlenségük (Franklin és mtsai. 1994; Franklin 2002; Denver 2002), a globalizációtól való félelem (Schuck és De Vreese 2008) vagy az európai integráció támogatása (de Vreese és Semetko 2004; Garry és mtsai. 2005). A másik, szintén ismert befolyásoló hatás pedig az, hogy a médiafogyasztó állampolgárok lehetséges, hogy anélkül formálnak véleményt a népszavazás kérdéseiben (illetve közvetetten vagy közvetlenül magáról a népszavazásról), hogy megfelelő ismereteik lennének arról, amiről szavazniuk kellene (Whiteley és mtsai. 2012; Suiter és Reidy 2015; Elkink és Sinnott 2015). Ez nem kizárólag információhiányra vonatkozik, hanem annak feldolgozhatóságára, megértésére is. Például Írországbán 2008. június 12-én a lisszaboni szerződésről tartott, elutasító eredményt hozó népszavazást követően országos, reprezentatív mintán végzett utókövetés során a válaszadók 46%-a azt jelezte vissza, hogy konkrétan nem értették, miről is kellett volna szavazniuk: az elutasító választ adó szavazók 29%-ának homályos volt a lisszaboni szerződés tartalma, 19%-ának pedig explicite fogalma sem volt arról, hogy mit tartalmaz (Sinnott és mtsai. 2009 A2).

A magyarországi kvótanépszavazásnál ez a két befolyásoló hatás együtt érvényesült. Egyfelől a népszavazáson nagyrészt kormánypárti szavazók vettek részt, az érvényesen szavazók több mint 98%-a nemmel, a Fidesz által szorgalmazott válasszal szavazott; miközben az ellenzéki pártok széles körben a népszavazás bojkottjára szólították fel támogatóikat. Másrészt a körülmények ismeretében jó esély volt arra, hogy a magyar társadalomnak nincsen reális képe, illetve irreális képe van az EU-s kvótákról, azok jogszabályi környezetéről, de magukról a bevándorlókról is (Juhász és mtsai. 2015: 17); legalábbis a szintén 2016-ban zajló migránsellenes plakátkampány, a Nemzeti Konzultáció, illetve a népszavazási kampány erőssége, valamint a virtuális térbe beszoruló ellenzéki vagy kritikai megközelítések ennek lehetőségét megengedik. A kormánykommunikáció során Európában szélsőségesnek számító üzenetekkel való operálás a magyar politikai kultúrában csak akkor nem lett volna konzisztens a politikai logikával, ha már eleve nagyobb arányú, bevándorló háttérű választópolgár élt volna az országban, akik támogatását el lehetett volna veszíteni ezekkel az üzenetekkel.

III.1. A digitális média hatása a politikai eseményekről történő tájékozódásra

Ez utóbbiakkal összefüggésben még egy témakört kell vázlatosan áttekinteni, mielőtt a vonatkozó kutatási eredményeket bemutatnánk. A közép-kelet-európai régió – és így Magyarország – médiakörnyezetét a rendszerváltás óta szokás úgy bemutatni, mint ahol a médiát strukturálisan a külföldi tulajdonosok magas részaránya jellemzi, akik jellemzően a szocialista blokk szétmállását követő privatizáció során vásároltak piacot (lásd Dobek-Ostrowska és Glowacki 2008; Peruško és Popovič 2008; Klimkiewicz 2009; Hallin és Mancini 2012; Zielonka 2015). Ez a megközelítés manapság már kevésbé érvényes. Újabb kutatások szerint egyes CEE-országokban a külföldi médiabefektetők kivonulása miatt a média tulajdonosi szinten deglobalizálódik, az új médiamogulok a helyi erős emberek közül kerülnek ki, miközben a professzionális újságírói autonómia csökken és politikai szereplők egyre erősebben instrumentalizálják a hírszolgáltatást. Csehországban pl. a 2008–2009-es gazdasági világválságot követően a helyi üzleti elit vette át a transznacionális vállalatok médiapozícióit, akik ezt megelőzően a legtöbb médiaszektorban 80%-os vagy még magasabb tulajdonosi arányban voltak jelen (Balčytienė et al. 2015, 121–122). A kvótanépszavazás idejében a nem digitális felületek tekintetében Magyarországon is nagy sikerrel folyt – az egyszerűség kedvéért oligarcháknak nevezett kormányközeli szereplőkön keresztül – a hagyományos média nyugattalanítása és kvázi visszaállamosítása (Bajomi-Lázár 2013, 2014, Ágh 2015). A kvótanépszavazással kapcsolatos kritikák és nem kormányközeli vélemények elérése a hagyományos médiafelületeken lényegében az – azelőtt kormánypárti, akkor kormánykritikus, mára pedig már beolvasztott – Simicska-portfólióra (pl. Hír Tv, Magyar Nemzet, Heti Válasz, Lánchíd Rádió, Class FM, Music FM, Mahir Cityposter, Publiment) és néhány kormányfüggetlen médiumra (nyomtatott sajtó: Blikk, HVG, 168óra, Magyar Narancs, Népszava, Szabad Föld, Vasárnapi Hírek; televíziók: RTL Klub, RTL2, ATV, rádiók: Klubrádió, InfoRádió) korlátozódott. A kvótanépszavazás-ellenes ellenzéki kampány és a kritikus vélemények inkább a digitális térben voltak láthatóak/hallhatóak, ahol elérés tekintetében versenyeztek az itt is pozíciókat építő kormányközeli szereplőkkel. Talán a legismertebb mozzanatok ebben a pozícióépítési folyamatban azok, amikor az Origót 2015 decemberében megvásárolta a New Wave Media, és több, hírszolgáltatásban utazó kisebb-nagyobb kormányközeli híroldalt (pl. a Pesti Srácokat 2013-ban, a 888.hu-t, lokal.hu-t 2015-ben) indítottak a Fidesz gazdasági-politikai holdudvarába tartozó szereplők.

A kvótanépszavazás idején ugyanakkor a kormánytól gazdaságilag és politikailag független digitális hírszolgáltatók a Digitális Közönségmérési Tanács adatai szerint (DKT 2016) a valós felhasználókat (Real Users) tekintve kb. háromszoros elérési előnyben voltak¹¹: a nemrég bekebelezett Origóval és az újabb, szárnyukat bontogató közéleti portálokkal szemben a CEMP (index.hu¹², napi.hu), a Central Média csoport (24.hu), a Ringier Axel Springer (blikk.hu), a Magyar Jeti Zrt. (444.hu) és más jelentősebb szereplők (pl. Zoom.hu, Atlatszo.hu), illetve a kormányfüggetlen legacy média online kiadásai álltak.

11 Az értéket csak becsléni lehet, mert a DKT-GEMIUS digitális közönségmérési szolgáltatással nem minden híroldal volt auditálva 2016-ban, és nem mér pl. szociálismédia-csoportokat vagy csatornákat. A népszavazási relevancia sem teljesen adott, mert a DKT forgalom- és közönségmérései tartalmazzák a 15–18 év közötti lakosság adatait is, akik szavazni nem szavazhatnak (ellenben megosztásokkal, hozzászólásokkal stb. befolyásolhatják az interneten a 18 év feletti korosztály szavazási viselkedését).

12 Az Index 2017 áprilisában formálisan a Simicska Lajos cége által létrehozott Magyar Fejlődésért Alapítvány (MFA) tulajdonába került, de a vizsgált időszakban a CEMP-hez tartozott (és a működést biztosító reklámbevételek a mai napig a korábbi tulajdonos CEMP-n keresztül érkeznek).

Ilyen körülmények között felmerül annak kérdése, hogy egy népszavazás, mint politikai esemény nem hagyományos médiareprezentációi hogyan járulhatnak hozzá azoknak a problémáknak a kezeléséhez, amelyeket a szakirodalom az általában vett politikai események demokratikusságára nézve negatív jelenségekként azonosít. Vannak, akik ezt a kérdést, tekintve a kvótanépszavazást megelőző, hagyományos felületeken folyó kormányzati médiakampány propagandisztikus jellegét, cinikusnak találják, pedig itt csak arról van szó, hogy egy plurális médiakörnyezetben bármely tag megkísérelheti egy neki kedvező narratíva szisztematikus műsoron tartását annak érdekében, hogy a közönségük problémaézelését és attitűdjeit manipulálják. Egyértelmű, hogy a hagyományos médiafelületeken ilyesmire inkább a kormánynak volt lehetősége, sőt, a legacy média egyes típusai – ingyenesen elérhető közmédia, rádió, közterületi reklámeszközök (elsősorban az óriásplakátok) és a nyomtatott megyei hírlapok – feletti kontroll olyan elérést biztosít számára a vidéken lakó, idősebb, alacsonyabb társadalmi osztályba tartozó választópolgárok felé, ami mellett a digitális és újmédia jelenlét, és az ezáltal más csoportok elérésének fejlesztése alacsonyabb prioritású. Így is feltehető viszont az a kérdés, hogy a digitális térben milyenek a hozzáférhető tartalmak üzenetei, és mennyire, milyen eszközökkel vonja be¹³ a fogyasztót a tartalom fogyasztása során. Feltűnhetnek-e például a 2016-os plakátkampányhoz hasonló, leegyszerűsített, manipulatív szövegi és képi világú üzenetek a digitális térben is? A pozitív válasz szinte biztosra vehető, hiszen ezek az üzenetek a közösségi médiában sokkal könnyebben előállíthatóak, valamint gyorsabban és olcsóbban terjeszthetőek. A fő kérdés itt tehát nem az ilyen üzenetek megléte lesz, hanem hogy az „IGEN” és a „NEM” szavazatok melletti kampányolás során a kormányhoz köthető és a kormánytól független médiában milyen arányban alkotják egy-egy oldal teljes üzenetpalettáját, hány emberhez jutnak el, és milyen arányban képesek aktivizálni a fogyasztóikat: A politikai üzenetek ideális hatékonysága ugyanis nem áll meg ott, hogy a fogyasztójánál eléri az üzenetnek megfelelő viselkedést; a teljes spektrumba az is beletartozik, hogy fogyasztást követően adja is tovább az üzenetet a saját kapcsolathálózában vagy akár azon kívül is.

III.2. Kattintásoptimalizált hírek és a szociális média napirend-kijelölő szerepe

A továbbiakban két, a digitális médiumokban rejlő antidemokratikus elemről fogunk beszélni. Az első a kattintásokért („nézettségért”) folyó verseny, melynek közvetlen hatása van a reklámbevételekre. A gombamód szaporodó hírportálok újságírói gárdája felhígul, az újságírói etika hatása gyengül, a bejegyzések jobban kitéttek a gazdasági érdekeknek, illetve a személyes preferenciákon alapuló értékválasztásnak. Alacsony a külső kontroll a média felett, lényegében bárki indíthat hírportált vagy írhat híreket (ugyanakkor ahhoz már speciális kompetenciák kellene, hogy sikeres is lehessen ebben), és ezeknél a híreknél nem kritérium, hogy bármi közülük is legyen bármilyen valósághoz. Ha egy médiában nincs tényellenőrzés, akkor azt hosszabb távon mind más média, mind az olvasók, de még a saját

13 Bevonódás („engagement”) alatt azt szokás érteni, hogy fogyasztás alatt és után a tartalom milyen mértékben milyen interakciókra készíti a fogyasztót. A bevonódásnak különböző szintjei vannak, egy Facebook-kedvelés pl. alacsonyabb szintű bevonódás, mint egy megosztás, ami alacsonyabb szintű, mint egy Tripadvisor review megírása stb.

munkatársak is kihasználhatják, nem csak posztmodern értelemben vett „történetek”, hanem hazugság terjesztéséhez és propagandához is, a valamilyen valósághoz történő igazodási kötelesség hiánya pedig hosszú távon apátiát és cinizmust eredményez, ami – főleg a politikai participáció szemszögéből nézve – nem előnyös állampolgári hozzáállás. További hátrány, hogy a prosumerként működő felhasználók egy ilyen digitális környezetben olyan mértékű zajt – értelmezhetetlen, morzsáiban egymásnak ellentmondó, rendkívül széles spektrumot lefedő, informálódásra alkalmatlan, de mégis arra használt szöveghalmazt – képesek előállítani, amely ellehetleníti azt, hogy egy jelenségre értelmes állampolgári reakciót lehessen adni a való világban.

A szenzációhajhász, kattintásoptimalizált hírszolgáltatásnak komoly szerepe lehet a nemzetállami kormányzásba vetett közbizalom csökkenésében is. A köztisztviselők és az épp hatalmon lévő kormány intézkedéseinek médiareprezentációin keresztül pl. hozzájárulhat ahhoz, hogy a választott kormányok társadalmi támogatottsága csökkenjen a választásokon elért eredményekhez képest. A politikai események és történések a demokráciákban sajtónyilvánosak, a sajtószabadság pedig egyetemes értéknek és emberi jognak számít, így a média az ilyen államokban negyedik (intézményes, főáramú média), illetve ötödik (állampolgári termelő-fogyasztó „prosumer” média) hatalmi ágként tud működni, és ellenőrző-befolyásoló ágensként áll az állami döntések és intézkedések megfogalmazása és megvalósítása között. Entman (1993, idézi Tóth 2018) megfogalmazásában úgy működik hatalmi ágként, hogy egy adott politikai aktushoz mint elsődleges tartalomhoz annak különféle elemeinek felhasználásával másodlagos tartalmakat hoz létre, azokat összekapcsolja vele, és ezekben a másodlagos tartalmakban tudatosan megválasztott értelmezéseket, minősítéseket, problémákat, illetve megoldási javaslatokat állít előtérbe. Ahhoz pedig, hogy ezt a tevékenységét hatékonyan tudja folytatni, állandó jellegű tömeges eléréssel és stabil véleményformáló erővel kell rendelkeznie.

A tömegmédiá korában megszokott hatalmi, ellenőrző státuszát a főáramú intézményes média ugyanakkor az információs és kommunikációs technológiák ugrásszerű fejlődését követően, és a prosumer tartalmak térnyerésének korában csak jelentős megújulást követően tudja tartani. A digitális környezet olyan formai, téma-, fókusz- és stílusbeli váltásokat követelt a hagyományos szereplőktől, amelyekbe az újmédia-alapú tartalomgyártás eleve beleszületett. Ennek hatása a politikai kérdésekről történő objektív, értéksemleges tájékoztatásra túlmutat azon, hogy egy-egy hagyományos csatornán (pl. az amerikai Fox News-on) karakteres, könnyen azonosítható politikai vélemények és értékek jelennek meg. A változás a médiaközönségben is tetten érhető; újabb kutatások szerint a hagyományos és a digitális média közönsége a nagypolitikai események észlelése tekintetében is jelentősen különbözik egymástól (Qin 2015).

A digitális váltást követően jelentkező aszimmetrikusság e mellett jelen van még a médiaaktivizmusban és az alternatív médiafelületek megalkotásában is (Valenzuela 2013). Közelmúltbeli empirikus adatok (Fahri 2009; Bruno 2011; O'Malley 2012; Hogan és Graham 2013) azt bizonyítják, hogy a közösségi média napirend-kijelölő képessége kifejezetten erős, és ez lehetővé teszi, hogy rajta keresztül alakítsák a közvéleményt és a közbeszédet. A hagyományos és az újmédia kapcsolatát tovább árnyalja, hogy már 6 évvel ezelőtti mérések szerint is a hagyományos média nemhogy nem képes kijelölni a politikai blogok napirendjét, de ez egyre gyakrabban fordítva történik (Meraz 2011). Hatásuk elsősorban azokban a demográfiai, ill. szociokulturális csoportokban lesz megkerülhetetlen, amelyeknél magas a digitális

technológia penetrációja, illetve eleve ilyen régiókban élnek (Eurobarometer Standard Report 2012; Eurobarometer Flash 2013; Pew Research Centre's Internet and American Life Project 2014). Ez a napirend-kijelölő szerep annál is inkább fontosnak tűnik, mert a hagyományos nagy médiavállalatok is rászorulnak a szociális médiára: tartalmaik egyre nagyobb arányban már nem saját honlapjaikon, hanem Twitter és Facebook accountjaikon keresztül érik el olvasóikat, és ma már az összes jelentősebb hírszolgáltatónál multiplatform újságírás folyik.

III.3. Online zaj, álhírgyártás – a szociális média mint hírmédia?

Itt térhetünk át a másik antidemokratikus elemre, amiről majd beszélni szeretnénk: az online zaj ugyanis nem csak spontán módon keletkezhet egy újságírói etika által nem kontrollált nézettségoptimalizálási környezetben, hanem stratégikusan is kelthető adott való világbeli eseményekkel, történésekkel kapcsolatban. Ez súlytalanná teszi az érdemi online politikai vitákat és a civil beszédaktusokat is, mert az olvasók azokat is a zaj kontextusában fogják érzékelni – főleg, ha külső aktorok szándékosan a zajhoz tartozó szövegelemeket visznek ezek közelébe. Különösen veszélyes még, hogy ez a néphatalomra alapuló országok¹⁴ önvédelmi képességeire is kihathat, mert központi eszközökkel ellehetetleníti azt, hogy egy való világbeli eseményt vagy történést kommunikációs eszközökkel komolyan veendő biztonsági fenyegetésnek lehessen beállítani. A szakirodalom ezt a techno-önkéntes gyakorlatot újabban neutrollizációnak hívja, ami egy olyan helyi biztonságtalanítási (desecuritization) technika, amit elsősorban hatalmi pozícióban lévő szereplők – pl. államok más államokkal vagy a belső ellenzékkel szemben, transznacionális vállalatok digitális marketingkampányok során stb. – használnak a perlokúciós aktusok¹⁵ megakadályozására (Kurowska és Reshetnikov 2018).

A szociális médián keresztül hozzáférhető tartalmak elméletileg lehetnek pozitív hatással az állampolgárok politikai műveltségére: a hírek megosztásával, szélesebb körben történő terjesztésével segíthetik a tájékozódást a népszavazási kérdésekben, az ilyen hírek alatt pedig természetes módon vitaközösségek is szerveződhetnek. Az elmúlt évek fejleményei azonban afelé mutatnak, hogy az „igaz” és a „hamis” közti bármely megkülönböztetési kísérlet mélyen politikai aktus (Farkas és Schou 2018: 309), és a politikailag releváns, véleményformálásra alkalmas tartalmak egyre nagyobb része „episztemológiai kihívásokkal” (Schou és Farkas 2016: 43–44) terhes. Egyrészt nem emberi közreműködés, hanem algoritmikus működés eredményeképp, pl. korábbi keresések, az ismeretségi háló közös preferenciái vagy reklámok nyomán kerülnek a felhasználó elé. Másrészt sok köztük a politikai vagy gazdasági¹⁶ nyereségvágyból, tudatosan terjesztett hazugság, illetve hami-

14 A nem demokratikus, vagy a gyenge, ill. pszeudodemokratikus keretekben működő országok annyiban védve vannak ezektől a hatásoktól, hogy a tényleges döntéshozókat kevésbé befolyásolja az, hogy a zajjal megzavart nép tagjai épp mit cselekednek, vagy nem cselekednek.

15 A perlokúciós aktus a beszédaktus-elméletben szereplő egyik alapvető aktus, aminek valódi, létrejött társadalmi következménye van; a *neutrolling* a lokúciós és az illokúciós aktusokat nem, csak a perlokúciós aktusokat kívánja ellehetetleníteni.

16 Propagandaszerűség alatt a Jowett–O'Donnell-féle propagandafélelmezés történő megfelelést értem. A szerzőpáros a propagandát szerkezetileg definiálja és nem köti állami szereplőhöz. Náluk a propaganda egy olyan befogadói válasz kiváltásának szándékos és szisztematikus kísérletét jelenti, ami a propagandista kívánt szándékát támogatja, és ennek érdekében befolyásolja a befogadói észlelést, manipulálják a tudatot és a közvetlen viselkedést (Jowett és O'Donnell 2015: 7).

sítvány (a kettő természetesen kombinálható, és kombinálódik is). Az ma már nem számít újdonságnak, hogy az interneten gyakoriak a téves, pontatlan és valóságtól elrugaszkodott információk (Stempel et al. 2007; Sunstein 2009), de a digitális platformok adottságait kihasználó rendszeres hírhamisítás inkább csak az elmúlt években jelentkezett – politikai hatásai okán – komolyabb problémaként.

Az ún. „fake news” mint jelenség nem a digitális környezet sajátossága: a hagyományos műsorszóró médiában is jelen van, és olyan nagy méretű, jelentős gazdasági erejű aktorokhoz köthető, akik valamilyen való világbeli esemény kapcsán propagandaszerűen (Jowett–O’Donnell) a nekik kedvező narratívát tartják műsoron. Ezek a szereplők jellemzően vállalatok és államok. A 2014-től napjainkig is tartó ukrán–orosz konfliktusban pl. az orosz állam – az irányítása alatt álló közmédián és szervezett „trollhadseregén” keresztül – kezdetektől fogva tudatosan narratív háborút vív a regionális orosz nyelvű hagyományos, továbbá a globális közösségi médiában is annak érdekében, hogy a politikai szempontból kulcsfontosságú eseményeknél az orosz állami érdekekkel összhangban lévő vélemények domináljanak (Khaldarova és Pantti 2016). Maga a „fake news” mint elnevezés azonban elsősorban az online hírek környezetében tapasztalt negatív változásokra vonatkozik.

Az online hírhamisítás gazdasági okai (tehát amikor egy adott ágens nem politikai, hanem gazdasági haszonszerzés érdekében termel álhíreket vagy hamisít meg valódiakat) szorosan kapcsolódnak a digitális hírmédia másik antidemokratikus jelenségéhez, a kattintásoptimalizált hírszolgáltatáshoz. Korábban említettük már, hogy az online média-gazdaság a tartalomtól hirdetési bevételek útján csinál pénzt, és egy olyan környezetben működik, ahol a híradások gyorsan pörögnek, ellenőrizetlenek és szubjektívek. Míg a mostani digitális hirdetési rendszerekben egzakt módon meghatározható egy átkattintás, egy megjelenítés vagy egy letöltés pénzben kifejezett értéke (ami ráadásul azonnal meg is jelenik a tartalomszolgáltató számláján), a hagyományos újságírói etikának megfelelően megalkotott tartalmak „többletértéke” legfeljebb nagyon elvontan jelentkezik. Az újságírói etikához történő igazodás, az objektivitásra törekvés, a vélemények kiegyensúlyozott bemutatása stb. konkrét extra költségekkel jár, és e költségekhez mérten nem elég népszerűek a fogyasztók közt (Hallin 2008, Chen és mtsai. 2015). NBC-riportok és a buzzfeed.com tényfeltáró munkája alapján a nagyobb hazai hírportálok, pl. az Index¹⁷, a vs.hu¹⁸ és a HVG¹⁹ is leközlötték a macedón álhíroldalak történetét: macedón diákok felismerték a 2016-os egyesült államokbeli elnökválasztási kampány finisében rejlő üzleti lehetőségeket, és felhasználói viselkedésre optimalizált, kattintékony álhíreket kezdtek gyártani. Bevételük, ami fejenként az ottani éves átlagfizetés többszörösére rúgott, ugyanonnan lett, mint más legitim, piaci alapon működő internetes hírportálnak: a cikkbe épített hirdetéseik átkattintásai után, a Google AdSense-en mért forgalom után jutottak pénzhez. Láthatóan tehát az álhírgyártást gazdasági érdekek is tudják motiválni, nem csak politikaiak, de a reklámbevételeken keresztüli pénzszerzésre épülő álhírgyáraknak ugyanúgy lehetnek politikai következményei.

17 http://index.hu/tech/2016/12/09/macedoniabol_jottem_mestersegem_cimere_alhirgyarto (Letöltve: 2018.07.21.)

18 <https://vs.hu/kozelet/osszes/trumprol-szolo-alhirekkel-keresnek-penz-t-a-macedonok-1105> (Letöltve: 2018.07.21.)

19 http://hvg.hu/vilag/20161210_Halalra_kerestek_magukat_a_macedon_tinik_az_alhirgyartással (Letöltve: 2018.07.21.)

Az internetes álhírgyártással foglalkozó kutatások jobban feldolgozták azokat az eseteket, amikor maga a motiváció is tisztán politikai. Ebből a szempontból nézve a 2000-es éveket mint előzményt a keresési eredmények manipulációja uralta (ami szintén a tájékozódni kívánó olvasók információészlelésében és -feldolgozásában kíván változásokat eszközölni, és a sorrendkijelölésen túl esetenként konkrét valorizációt is jelent). Kezdetben különböző, pl. Google bombing technikával egyszerű negatív jelzőket, minősítéseket kötöttek politikai szereplőkhöz, így párosították pl. Rick Santorum volt amerikai szenátor nevét az analízis szexhez (Savage 2003; DeNardis és Hackl 2016), de a magasabb állami hivatalokat sem kímélték: George W. Bush amerikai elnök – *miserable failure*, Tony Blair angol miniszterelnök – *liar*, Renaud Donnedieu de Vabres – *ministre blanchisseur* (pénzmosó miniszter) stb. (Castells 2007). Ezek inkább szimbolikus állampolgári visszajelzések, civil ellenhatalmi impulzusok voltak, átlátszóságuk miatt a közönség megtévesztésére nem igazán voltak alkalmasak. Komplexebb befolyásolási kísérletnek számított pl. létező negatív hírek és internetes tartalmak optimalizálása egy-egy politikai figura nevére vagy politikai párthoz kötődő keresőszóra. A 2006-os félidős kongresszusi választásokon az Egyesült Államokban a MyDD.com által összefogott baloldali–liberális bloggercsoport szervezeten és sikerrel juttatott a Google találati lista elejére a republikánusokkal foglalkozó semleges, illetve negatív internetes tartalmakat. A módszer a mikroblogokon és a szociális médiában is működött, ebben a szegmensben először a Twitteren azonosították 2010-ben (Mustafaraj és Metaxas 2010; Just és mtsai. 2012), de a 2016-os amerikai választásokat már masszívan befolyásolták a Facebookon is (Silverman és Alexander 2016a, 2016b; Mustafaraj és Metaxas 2017).

Az álhírek terjedésének szélesebb körű diszkussziója (Guynn 2016) emellett szorosan követte a Facebook Trending Topics botrányát²⁰, és tudatosította, hogy a szociális média-platformok hírmédiaként is viselkednek (de ez a hasonlóság funkcionális és nem szerkezeti), az emberek pedig nagy arányban a szociális médiából tájékozódnak a világ híreiről. Mindez a mobil hírfogyasztás fejlődésével együtt komoly aggodalmakra adhat okot: a hírek körforgását a hagyományos médiában felügyelő szakmai-újságírói kontroll és felelősség háttérbe szorul, és kijelölt szerkesztőség (kontroll) és felügyeleti szerv (szankciók) hiányában a tartalomalkotást, -válogatást és -terjesztést az újságírói etikától független, tisztán gazdasági és ideológiai értékek kezdhetik vezérelni.

Ezek tehát azok a trendek a politikailag releváns hírek online termelésében, amik találkoznak az állampolgároknak ama, globálisan mért igényével, hogy a politikai kérdéseket egyre növekvő arányban népszavazással döntsék el²¹ (LeDuc 2003; de Vreese és Schuck 2014). Mindemellett viszont az is ismert, hogy az állampolgárok nem feltétlenül vesznek részt kellő mértékben a népszavazásokon az olyan országokban, ahol relatíve gyakran tartanak referendumokat, illetve alacsony a politikai részvételi kedv (LeDuc 2003), ez utóbbi egyébként a 70-es, 80-as évektől kezdve folyamatosan csökken a nyugat-európai országokban

20 Csak említés szintjén: a *Gizmodo* írt elsőként arról, a cégtől távozott alkalmazottakat jelölve meg forrásként, hogy a köztudatban algoritmikus válogatásúnak ismert Trending Topics FB-szekciónál az algoritmust emberi felügyelők mikromenedzselik, akik esetenként politikai alapon rangsorolnak és futtatnak fel tartalmakat a TT segítségével (Nunez 2016a, 2016b).

21 Mivel egy demokratikus berendezkedésben a népakarattal ellentétes törvényhozás a társadalmi szerződés explicit megszegése, az állampolgári kezdeményezésű népszavazás a törvényhozás „normál” folyamatának presszionálását, illetve külső kontrollját jelenti.

(Siaroff 2009). Lényegében az ezredforduló óta vitatott, hogy ez egy olyan democráciadeficit lenne, melynek okát az internetes politikai aktivizmus terjedésében kellene keresni. Noha Putnam (2000) szerint az internethasználat csökkenti az ember társadalmi tőkéjét és ama készletét, hogy a való világban politizáljon (hiszen ha van igénye erre, azt kiélheti névtelenül az internetes fórumokon és blogokon), napjainkra a tudományos konszenzus inkább afelé hajlik, hogy az internet *diverzifikálja* az állampolgárok politikai aktivitását. Vagyis az állampolgár nem kevésbé aktív politikailag, mint mondjuk a 60-as években, hanem ugyanaz a politikai aktivitás – a technológiai lehetőségek növekedésével párhuzamosan – több színtéren oszlik el, az pedig egyéni választás és lehetőségek kérdése, hogy a politikai akaratát hogyan érvényesíti: megfelelő technológiai ismeretek birtokában az 1 szavazattal rendelkező állampolgár az interneten sokkal több más, szintén 1 szavazattal rendelkező állampolgár döntését képes befolyásolni, mint IRL politikai részvétellel.

IV. A KUTATÁSI MÓDSZEREK

A szükséges történeti és konceptuális bevezetést követően szeretném bemutatni azokat az empirikus kutatásokat, amelyek során a 2016-os magyarországi kvótanépszavazást és nemzetközi médiakörnyezetét vizsgáltam. A kutatás egyes részei más-más vizsgálati tárgyat és módszertant követve készültek; az alkalmazott módszerek két nagyobb részre bonthatóak.

IV.1. A strukturált szakirodalmi áttekintés módszerei²²

Az általános nemzetközi kontextust vizsgáló rész a 2010 és 2016 között a népszavazások és a média kapcsolatát valamilyen szinten vizsgáló tudományos szövegek fókuszáról ad áttekintést. Az áttekintés az ELSEVIER cég SCOPUS nemzetközi tudományos indexáló szolgáltatásában 2017. augusztus 12-én²³ szereplő folyóiratcikkeket és könyvfejezeteket vizsgálja, és megmutatja a folyóiratok erősségének, kiadóinak, a cikkek szerzőinek hovatartozása, a kutatás tárgyául szolgáló népszavazások és az elnyert kutatási támogatások földrajzi eloszlását. Ezzel összességében képet ad a kutatások nyugatcentrikusságának mértékéről is, a fent említett területekre lebontva.

A strukturált szakirodalmi áttekintés egy korábban (Tóth 2015) részletesen bemutatott, és azóta több hasonló munkában (Tóth 2017; Tóth 2018) használt, rendszert követ.

- Meghatározzuk az áttekintés fókuszát és az ebben a fókuszban releváns kutatási kérdéseket (lásd bevezető).
- Meghatározzuk a mintába kerülés kritériumait, és az Elsevier SCOPUS tudományos platform használatával, Boolean operátoros kulcsszavas kereséssel összegyűjtjük a közelmúltban publikált eredményeket. Közelmúltban publikált eredményeknek a 2010 és 2016 közt megjelent szakcikkeket, monográfiákat és könyvfejezeteket tekintettük. A „referendum” és a „media” kulcsszavakat a címben, az absztraktban vagy a kulcsszavak közt említő tanulmányok halmazát (362 db) erre az időszakra szűkítettük (184 db), majd az állítható paramétereknél a 'Refine Results' ->'Country/Territory' fülön felkínált összesítés bejelölésével a kapott eredmények közül

22 A strukturált szakirodalmi áttekintés módszerei és eredményei (a 19–20. és a 22–29. oldalon bemutatottak) önálló cikkben (Tóth 2018) is megjelentek 2018 júliusában, az *Információs Társadalom* szakfolyóiratban; ezt itt hivatkozom.

23 Mivel az adatbázisba folyamatosan visznek fel adatokat és az indexálási lag (főképp a sok cikket megjelentető, és/vagy a metaadatokat késve közlő folyóiratoknál) gyakori jelenség, ezért a frissebb tételeknél előfordulhat, hogy egy cikket a megjelenési idejéhez képest jelentősen később indexálnak. Tehát pl. egy reprodukciós vizsgálatnál a megadott keresési képlet több, illetve más eredményt is adhat, mint a keresés lefuttatásának pillanatában.

kiszűrtük azokat a cikkeket, melyekre igaz, hogy volt legalább 1 olyan szerzője, melynek intézményi hovatartozása nem EU-tagországra mutatott. Így végül egy 92 darabból álló minta körvonalazódott, amiből kiestek a teljes monográfiák (maradt: 87). Ezeket a cikkeket letöltöttük a folyóiratok honlapjáról vagy más adatbázisokból. A relevanciát személyes átolvasással ellenőriztem, a teljes mintából további két cikket témaidegenség miatt kihúztam, így állt össze a végső 85 darabból álló minta.

- A 85 cikkből álló mintában cikkeken belüli adatgyűjtést folytattam.

IV.2. Az említéselemzés módszerei

A szakirodalmi áttekintés mellett szerettem volna képet kapni a kvótanépszavazáshoz tartozó szociálismédia-említésekről is. Itt a magyar nyelvű online médiában 2016. szeptember 1. és 2016. október 31. közt megjelent említéseket vizsgáltam.²⁴ A vizsgálat a kifejezés leggyakoribb felbukkanási helyeit (domain alapon) és a megjelenések különböző (a hét napjaira, ill. a nap órára lebontott, véleményvezérek, valamint érzelmek szerinti) eloszlásait volt hivatott azonosítani. Összehasonlításképp pedig a 2017. október 1-én megtartott katalán függetlenségi népszavazás körüli szociálismédia-figyelmet vizsgáltuk platformokra lebontva, a SentiOne social listening alkalmazáson²⁵ keresztül. A 2017. szeptember 11. és október 10. közötti időszakra nézve a SentiOne teljes indexált angol nyelvű tartalmában kerestem az eseményről említéseket a következő keresési képlettel: referendum AND Catal*; cataloniareferend*; „Catalonia referendum”~5²⁶. A katalán függetlenségi népszavazás említéseit 2017. október 10-én, a magyarországi kvótanépszavazás említéseit 2018. május 5-én kérdeztem le a SentiOne webs felületén keresztül.

Mindkét említéselemzés eredményei közül irrelevánsként kiszelektáltuk a „review” típusú találatokat, ezt követően pedig az online alkalmazással összesítettük és kielemeztük az így nyert végső adatbázist. A kutatás korlátai között említhető, hogy a SentiOne algoritmsa egyes esetekben, pl. az ironikus megjegyzéseknél, csak kb. 70%-os biztonsággal tudja helyesen besorolni a vizsgált tartalom irányultságát (egy kontrollált, több emberi kódolóval végzett tartalomelemzésnél ez az arány szignifikánsan magasabb), de egyfelől a trendek azonosításához és az arányok érzékeltetéséhez ez a találati arány elegendő, másrészt egy bizonyos mintanagyság felett – több mint 90 ezer említést vizsgáltam – nem reális célkitűzés a kézi vizsgálat. Az említéselemzés eredményeit torzíthatta az is, hogy 1./ az algoritmus csak

24 Az említéselemzés módszerei és eredményei (a könyvben a 37-44. oldalon bemutatottak) önálló cikkben (Tóth 2020) is megjelentek az East European Politics and Societies szakfolyóiratban.

25 A SentiOne (<https://sentione.com>) alkalmazás által biztosított szövegelemzés során a felhasználó által megadott kulcsszavak és -kifejezések mentén, az angol mellett regionális nyelveken is rá lehet keresni egy-egy téma legnagyobb elérésű online platformjaira, influencereire. A Venture TFI és Trigon TFI Group 2016-ban 3,5 millió dolláros befektetéssel támogatta Bartek Baziński, Michael Brzezicki és Kamil Bargiel vállalatát, segítve az elsősorban sentiment-elemzésre kifejlesztett alkalmazás nemzetköziesítését. Magyarországon számos egyetemen (pl. az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, Kodolányi János Egyetemen, Budapesti Corvinus Egyetemen) használják a terméket.

26 Tehát minden olyan említést listáztunk, amiben „catalon-” és „referend-” kezdetű szavak egymástól maximum 5 szó távolságra szerepelnek. A megadott kulcsszóalapú keresési képlet egy szokásos egyszerű boolean lekérdezés az adott témára.

szöveges tartalmat tudott pásztázni, kép-, hang- és videoformátumúakat nem²⁷, miközben a kvótanépszavazással kapcsolatos üzenetek kizárólag ilyen tartalmakban is terjedhettek; 2./ az algoritmus csak a nyilvános hozzászólásokhoz fér hozzá, és észszerűnek tűnik, hogy a kvótanépszavazásról szóló diskusziók egy része privát szociálismédia-profilok, -csoportok vagy -események alatt zajlott; a szociális média természete és amiatt is, mert esetleg a felhasználók egy része egy politikailag érzékeny témában nem kívánja nyilvánosan vállalni a véleményét. Ezt más elemző szoftver alkalmazásával sem lehetett volna törvényes keretek közt megoldani; 2015. április 30-tól, a Graph API v2.0-ra átállástól lényegében nem lehetséges privát FB-profilokat külső eszközökkel monitorozni.²⁸

IV.3. A bemutatott kutatások általános korlátai

Esettanulmányoknál mindig számolni kell azokkal a korlátokkal, miszerint egy-egy elszigetelt eset vizsgálatából nehéz általános következtetéseket levonni. A generalizálás problémáján túl a kifejezett torzítások, illetve mérési hibalehetőségek hatását is külön-külön figyelembe kell venni. Egy tudományos kutatás esetében a torzításokat úgy határozhatjuk meg, mint bármely olyan befolyást, amely egy adott kérdés előítéletmentes vizsgálatát lehetővé teszi. A kutatás során javasolt tehát külön figyelni ezekre, és megpróbálni kiküszöbölni azokat a hatásokat, amelyek szisztematikus hibára adnak lehetőséget vagy célirányosan, módszertani manipulációval igyekeznek egyik vagy másik lehetséges eredménynek kedvezni. A kvótanépszavazás médiareprezentációjának bemutatásán túl az eredmények nem használhatók tehát más magyar kormánydöntések, vagy általában a magyarországi népszavazások médiareprezentációinak jellemzésére, noha a vizsgálandó kérdésekre vonatkozó ötleteket lehet meríteni belőle, és rokon témaként, korábbi eredményeként lehet rájuk hivatkozni.

Általános korlátként meg kell említeni még a tematikai torzítás veszélyét; amikor az elemzendő esetek kiválasztásában kutatói vagy támogatói elfogultságok érvényesülnek. Esetünkben a mintaválasztást a saját ítélet és a társadalmi hasznosság megítélése mellett az Egyed István Posztdoktori Programban projekt alapon elnyert támogatás is befolyásolta, amelynél a beadott pályázatnak illeszkednie kellett Magyarország kormányának 2014 és 2020 közötti Közigazgatás- és Köszolgáltatás-fejlesztési Operatív Programjához (KÖFOP). Mivel a kutatás lefolytatója pontosan tisztában volt azzal, hogy milyen témakiírásnak kell megfelelni és azon belül is azt feltételezte, hogy a társadalmilag hasznosnak ítélt témák mellett a témakiíró politikai érdekeiknek releváns témáknak jobb esélyük van a támogatásra, a témaválasztás nem tekinthető érdekmentesnek és az eredmények nem egy tisztán kíváncsiságalapú felfedező kutatáséi lesznek.

27 A vegyes tartalmú említéseket értelemszerűen akkor látta az algoritmus, ha a szöveges részben szerepelt a keresőkifejezést; tehát pl. egy „Ezt akadályozhatjátok meg a kvótanépszavazással” felirat kíséretében megosztott migránsos videó bekerül a mintába, ugyanez a videó szöveggörnyezet nélkül vagy a meghatározott keresőkifejezést nem tartalmazó felirattal megosztva már nem kerül bele a mintába.

28 <https://developers.facebook.com/docs/apps/faq>

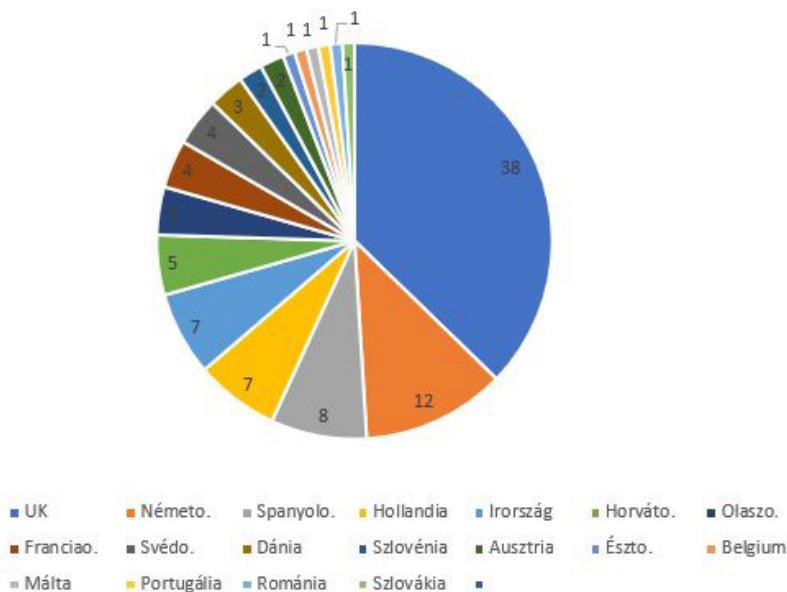
V. A SZAKIRODALOM-ELEMZÉS EREDMÉNYEI

A népszavazások és a média kapcsolatával foglalkozó tudományos publikációk elemzésével arra voltunk kíváncsiak, hogy ebben a speciális szegmensben használható-e a birodalmon belüli centrum-periféria viszony mint magyarázó keretrendszer. Általában az EU egészéhez viszonyítva vajon mennyit foglalkozik a tudományos közösség a kelet-európai régióban kiírt népszavazásokkal, illetve azokkal a problémákkal, amik miatt ezeket a népszavazásokat kiírják? Ha tárgyalják ezeket, akkor az milyen médián keresztül történik, vajon a centrumban dolgozó kutatók foglalkoznak-e a periféria országaiban felmerülő problémákkal, van-e kölcsönösség az érdeklődésben vagy az érdeklődés hiányában? A kutatás e részében, mely önálló cikkben is megjelent 2018 júliusában (Tóth 2018), abból indultunk ki, hogy a már közzétett tudományos eredmények elemzése alkalmas lehet arra, hogy teszteljünk vele néhány, a digitális környezet átalakulása, illetve az abban lezajló változások magyarázatára alkotott elméletet. Sikerült megmutatnunk, hogy az európai népszavazásokról született szövegeknél mind a tudományos folyóiratok, mind pedig a közösségimédia-megjelenéseknél nyugati tulajdonosi túlsúly tapasztalható. A vizsgált szövegek presztízse és elérése összefonódik a közvetítésükre használt platformmal, elemzésük során pedig azt is megtudtuk mutatni, hogy a digitális térben használt, az e szövegeknek otthont adó felületek túlnyomórészt transznacionális, a Globális Északhoz köthető cégek tulajdonában vannak. A folyóiratcikkeket nézve a Globális Észak dominanciája regionálisan megosztottabb. A nagy kereskedelmi tudományos kiadók közt nem csak egyesült államokbeliek, hanem jelentős nyugat-európai vállalatok is megtalálhatóak. 2016-tól kezdődően a legnagyobb presztízsű indexáló szolgáltatásoknál pedig ázsiai érdekeltségek is feltűnnek.

A kutatás során először a szerzői hovatartozásokat²⁹ vizsgáltam; arra voltam kíváncsi, hogy az EU-n belül pontosan melyik országokból származnak azok a kutatások, amelyek a népszavazások és a média kapcsolatával foglalkoznak. Azt az eredményt kaptam, hogy az ilyen kutatások túlnyomórészt az Unió gazdaságilag legerősebb országaiból származnak. Az Eurostat-adatok (Eurostat 2017) alapján vett 5 legerősebb ország intézményeiben dolgozó kutatók termelték ezeknek az eredményeknek a 65%-át. Az egyesült királyságbeli intézmények kutatói még ezen belül is egy külön elitcsoportot alkotnak, mennyiségileg és – ahogy később látni fogjuk – a termelt eredmények presztízisére nézve is. Ők adják az összes

²⁹ A Scopus ezt az értéket úgy számolja, hogy minden egyes hovatartozás egy egységet ér, tehát egy többszerzős, különböző országokban lévő intézményekben dolgozó szerzők cikkéhez, vagy egy egyszerezős, de több különböző országban lévő intézményben dolgozó szerző cikkéhez (és ezek kombinációihoz) több hovatartozási egységet rendel hozzá, így lesz több az egységek száma ezen a diagrammon, mint amennyi a vizsgált cikkek száma.

ilyen eredmény 37%-át, többet, mint a nagyságrendileg őket követő 4 ország együttléve. A Németország nélkül számolt közép-kelet-európai régió 5 országa (Horvátország, Szlovénia, Szlovákia, Románia, Észtország) összesen 10 cikkel tudott hozzájárulni az eredményekhez, miközben nem volt olyan cikk, ami közép-kelet-európai és nem közép-kelet-európai régiós szerző közös munkájából született volna (2. ábra).

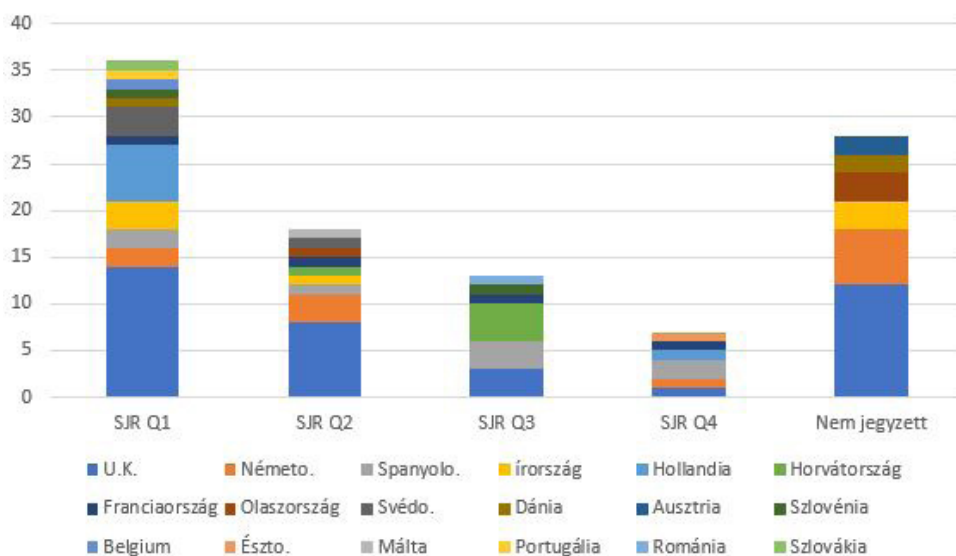

2. ábra: Szerzői hovatarozások száma országoként.

Forrás: Scopus. Szerző saját gyűjtése

A folyóiratok erősségét³⁰ megvizsgálva azt látjuk, hogy az EU vezető országaiban élő kutatóknak átlagosan is szignifikánsan jobb, értékesebb felületeken sikerült közzétenni eredményeiket. A legtöbb vizsgált kutatást a legfelső kvartilisbe tartozó folyóiratokban publikálták. Látható, hogy a legértékesebb (Q1 és Q2 kategóriába tartozó) publikációs helynek számító folyóiratokban leginkább egyesült királyságbeli kutatásokat sikerült publikálni: a Q1 folyóiratokban megjelent 36 cikkből 14-et, (lásd 2. ábra) a Q2 folyóiratokban megjelent 18 cikkből pedig 8-at. Ehhez képest a relatíve alacsonyabb rangú folyóiratokban mérsékeltebb a UK-jelenlét: a Q3-ban 18-ból 3-at, a Q4-ben 7 cikkből 1-et adnak (lásd 3. ábra).

30 Az Elsevier a folyóiratokat erősségük szerinti negyedekbe sorolja, ahol a Q1 a felső, a Q4 pedig az alsó 25%-ot jelöli. Az ún. SJR- (Scimago Journal Rank) indikátor a SCOPUS adatbázisában szereplő folyóirat impaktjának és presztízsének a mértéke a kiválasztott évre, ez az az érték, ami a választott évet megelőző három évben a folyóiratban megjelent cikkekre Scopus-indexált tételekből leadott, súlyozott hivatkozások átlagos számát mutatja meg, és ami alapján a folyóiratok egymás közötti rangsorát felállítják.

3. ábra: Scimago Journal Rank- (SJF-) értékek kvartilisenként és országonként.
Forrás: SCIMAGO. Szerző saját gyűjtése.

A közép-kelet-európai régióban született írások az alsó középmezőnyben szerepelnek, és általában is elmondható, hogy a gazdagabb, nyugati EU-s országok publikációs outputja magasabb presztízű. A teljes minta Q-átlaga 2,17, ehhez képest az egyes országok átlagos outputja erősen szórt. A két vezető ország esetén az átlagot meghaladó értékeket kapunk, a közép-kelet-európai régióban ugyanakkor a figyelembe vehető cikkek alacsonyabb száma mellett is szembevetendő, hogy a mintaátlag – az egy Szlovákia kivételével – minden esetben meghaladja a CEE-régiós országok átlagát (2. táblázat).

U. K.	Németo.	Spanyolo.	Írország	Hollandia	Horvátország	Franciaország	Olaszország
1.65	2.00	2.63	1.25	1.43	2.80	2.50	2.00
Svédo.	Dánia	Ausztria	Szlovénia	Belgium	Észtó.	Málta	Portugália
1.25	1.00	0.00	2.33	1.00	4.00	2.00	1.00
Románia	Szlovákia						
3.00	1.00						

2. táblázat: Kvartilis átlagok országonként.
Forrás: SCIMAGO. Szerző saját gyűjtése.

A közép-kelet-európai országok eredményeinél azt is érdemes figyelembe venni, hogy ezen eredmények közt nagy arányban vannak jelen olyan publikációk, melyek tudományos értéke kétséges. Ez alatt konkrétan azokat a cikkeket értem, amelyek tudományos ellenőrzést

(szakmai bíráltság gondos és kompetens lektorokkal) nem vagy elégtelenül végző és a szerzőktől különböző indokokkal a közlésért pénzt kérő ún. parazita folyóiratokban jelentek meg. Ezek a gondos ellenőrzés dacára esetenként átcsúszhatnak a SCOPUS szűrőrendszerén, és sajnos a régióban született két Q1-es publikáció közül az egyiket éppen egy ilyen folyóiratban (az *European Journal of Science and Theology*-ban) közzétették. Két további Q3-as cikket helyeztek el közép-európai szerzők a *Mediterranean Journal of Social Sciences* és a *Metalurgia International* című folyóiratokban; ezek, ahogyan a korábban említett *EJOST* is jól ismertek az ún. Beall-listáról, illetve egyéb dokumentált botrányokból (Weber-Wulff 2013; Thomas 2016). Az adatokból az is kiderül, hogy ez jellegzetesen a tudományos periféria problémája: noha gyengébb folyóiratokban történő közlésre nyugaton is van több példa, a nem közép-kelet-európai publikációk közt egy olyan sem volt, amelyiket kétes tudományos értékű folyóiratban közöltek voltak.

A folyóiratok kiadóinak földrajzi eloszlását az alábbi táblázatban (3. táblázat) foglaltuk össze:

Egyesült Államok	20 [9X SAGE Publishing, 3X Wiley-Blackwell, 3X Association for Computing Machinery (ACM), 2X Human Science Press, 2X egyetemi kiadók, 1X Public Library of Science (PLoS)]
Egyesült Királyság	20 (5X Edinburgh University Press, 3X Taylor and Francis Publishing ³¹ , 2X Intellect LTD, 1X Cambridge University Press, 3X Oxford University Press, 3X Routledge, 1X Palgrave Macmillan, 1X Boydell & Brewer, 1X Emerald Publishing)
Hollandia	13 (7X Kluwer Academic Publishing, 5X Elsevier, 1X IOS Press)
Németország	13 (9X Springer, 2X Peter Lang, 1X German Institute of Global and Area Studies, 1X de Gruyter)
Spanyolország	5 (3X University of Laguna, 2X University of Madrid)
Horvátország	4 (1X Croatian Institute of History, 1X Croatian Sociological Association, 1X University of Split, 1X Meridijani)
Románia	2 (1X Romanian Metallurgical Foundation, 1X Acad Organisation Environmental Engineering & Sustainable Development)
Szlovénia	2 (1X Znanstveno Raziskovalno Sredisce Republike Slovenije, 1X Slovene Comparative Literature Association)
Chile	1 (1X Pontificia Universidad Católica de Chile)
Írország	1 (1X Royal Irish Academy)
Olaszország	1 (1X Mediterranean Center of Social and Educational Research) ³²
Észtország	1 (1X Vytautas Magnus University)

3. táblázat: Folyóirat-kiadók kötődése országok szerint. Szerző saját gyűjtése.

Az adatokat egymás mellé téve több dolog is elmondható. Egyrészt látjuk, hogy az anglofón és más erős nyugat-európai országok szolgálnak otthonul a kiadók túlnyomó többségének. Egy másik érdekes összefüggés, hogy a közép-kelet-európai intézményekben dolgozó kutatók nem publikáltak nyugati folyóiratokban, de ez kölcsönös: nyugati szerzők sem publikáltak

31 Ebből kettő a T&F-imprint Frank Cass Publishers alatt jelent meg.

32 2017-től a német de Gruyter alá tartozik.

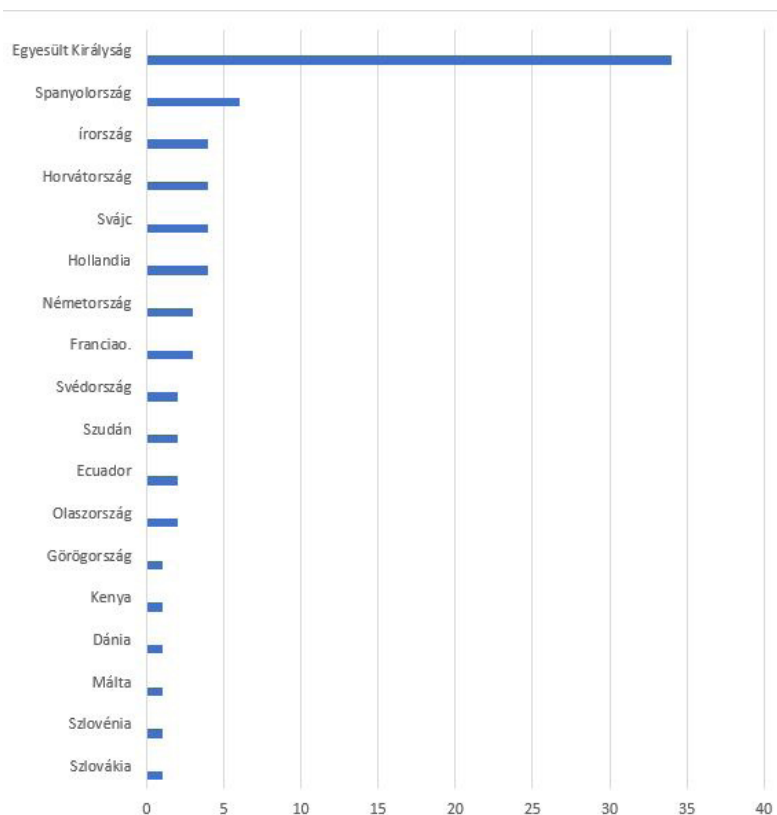
a közép-kelet-európai régió folyóirataiban, sőt, ebből a szempontból Magyarország tágabb környezete kifejezetten zárvány jelleget ölt. Az itt kiadott folyóiratokban ugyanis nem csak, hogy közép-kelet-európai intézetekben dolgozó szerzők közölnek csak cikkeket a témában, de még ezen belül is többnyire úgy történik ez, hogy az első szerző és a kiadó országa azonos. A vizsgálatban részt vevő folyóiratoknál nem is volt olyan, hogy közép-kelet-európai szerző olyan lapban publikált volna, ahol a kiadó egyáltalán nem kapcsolódik a régióhoz.³³

A régió kívüli szerzők egyáltalán nem is foglalkoztak közép-európai népszavazásokkal. A témák vizsgálata során azt láttuk, hogy 2010 és 2016 között számos népszavazás zajlott az EU több országában is, a cikkek mégis inkább az Unió vezető országait érintő, esetleg közvetlenül is ezekben az országokban lezajlott referendumokkal foglalkoztak. Nyilvánvalóan a 2010 és 2016 közti időszakban kiírt vagy megtartott népszavazások esetében nem elvárható, hogy a kiírást és/vagy a lebonyolítást megelőző időszakban is ugyanolyan hangsúly helyeződjön ezekre az eseményekre, hiszen ekkor lényegében nem volt még róluk közkézen forgó információ. Ezért a vizsgálat során külön kezeltük a minta szempontjából „aktuális” és „történelmi” népszavazásokat (előbbi kategóriába azok tartoztak, amelyek a vizsgált időszakban legalább előkészítés szintjén zajlottak, utóbbiba pedig az ezt megelőzően már lezajlott népszavazásokat).

Elmondható, hogy a vizsgált mintába került cikkeknel legnagyobb arányban aktuális, nemzeti önrendelkezésre irányuló népszavazásokat vizsgáltak nyugat-európai országokban. Ezek: a skót függetlenségi népszavazás (2014. július 18., megtartásának közvetlen előzménye a 2012. októberi edinburghi egyezmény), a katalán függetlenségi népszavazás (amely 2017. október 1-én lezajlott, de a vizsgált időszakban Spanyolország nem tárgyalt róla és még csak a lehetőségével lehetett számolni), valamint az Egyesült Királyság EU-tagságáról szóló népszavazás 2016. június 23-án, ezt David Cameron brit miniszterelnök 2013 januárjában ígérte be. A skót függetlenségi népszavazást 24, az Egyesült Királyság EU-tagságáról szóló népszavazást 6, a katalán függetlenségi népszavazást 5 írás vizsgálta (de utóbbiból 3 a skóttal összehasonlítva, párhuzamban). Két további cikkben egy Európán kívüli (dél-szudáni) függetlenségi népszavazást vizsgáltak, de egyértelműen az Egyesült Királyságban és általában az angolszász nyelvterületen tartott népszavazások vizsgálata dominál: az alábbiakban megmutatjuk, hogy ezek a népszavazások milyen országokban történtek³⁴ (4. ábra).

33 Egyetlen esetben sikerült e témában közép-kelet-európai szerzőnek nyugati folyóiratban publikálnia. Ez sem volt azonban teljesen független a régiós kapcsolattól, mert a szóban forgó *Baltic Journal of Law and Politics*-t a német de Gruyter és a litván Vytautas Magnus University.

34 Csak azokat az eseteket vettük, amikor egy cikkben kifejezetten egy vagy több népszavazást részleteiben vizsgálnak. Ahol egy népszavazás nem fő témája egy cikknek, vagy a cikkben egy nagyobb régióon belüli összes népszavazást (pl. az Unióon belül egy adott időszakban minden ~t) vizsgáltak, azokat nem vettük ide.

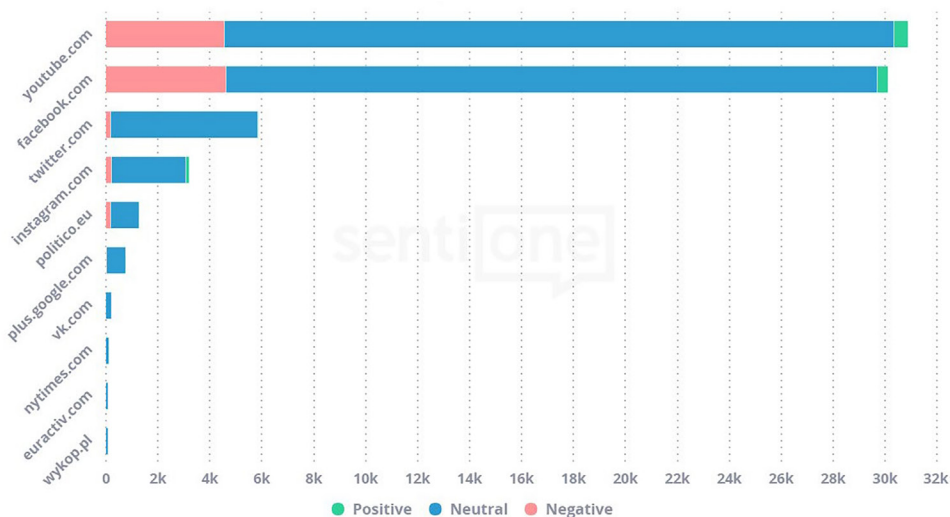
4. ábra: Vizsgált népszavazások országok szerint. Szerző saját gyűjtése.

A közép-kelet-európai régióban dolgozók kivétel nélkül mind a saját nemzeti népszavazásaikkal foglalkoztak cikkeikben, míg az Európai Unió nyugati felében nem volt ritka az sem, hogy egy adott országban dolgozó szerző teljesen más országban zajló népszavazásokat kutatott; így kerülhettek Európán kívüli népszavazások a vizsgáltak körébe. Különösen érdekes, hogy pl. a 12 német cikkből 8, a 4 olasz cikkből 3, a 4 franciából 2 stb. foglalkozik nem hazai népszavazásokkal, a 38 UK-cikkből csak 6 tekint a Brit-szigeteken túlra, és 27 foglalkozik kifejezetten egyesült királyságbeli népszavazásokkal. Elmondható tehát, hogy a közép-kelet-európai régiót leszámítva a kontinentális Európában élő kutatók arányaiban többet fordulnak a saját országaikon kívüli népszavazások felé.

Az elnyert támogatásokat megnézve egy olyan minta rajzolódik ki, amely arra mutat, hogy az Európai Unión belüli tudományos kutatások kiemelt célpontjai a kortárs, nemzeti önrendelkezésre irányuló népszavazások: a bemutatott kutatások közül 9-re sikerült külső kutatási támogatást szerezni és az összes extra fundingot elnyert vizsgálat témája az Európai Unió vagy az adott uniós tagország egységét érintő kérdésekre összpontosított. A közép-kelet-európai régióban végzett kutatásokra egyetlen szerző sem kapott ösztöndíjat vagy egyéb támogatást, ezeket mind a 9 esetben nyugat-európai országok intézményeiben dolgozó kutatók nyerték el.

VI. AZ EMLÍTÉSELEMZÉS EREDMÉNYEI

Az internetes említések elemzésénél először azt vizsgáltuk meg, hogy a katalán függetlenégi népszavazással kapcsolatos említések milyen platformokról érkeztek. A lenti grafikonon látható (lásd 4. ábra), hogy az Egyesült Államokban jegyzett vállalatok médiaplatformjain összpontosul az említések túlnyomó többsége. A vizsgált 30 napos időszak adatai alapján az Instagramot is birtokló Facebook (45%) és a Google plusszal együtt számolt (és a Youtube-ot tulajdonló) Google (42,7%) viszi a témában született bejegyzések 87,7%-át, platformokra lebontva a nyers említésszám szerinti sorrend: 1. Youtube (30 899), 2. Facebook (30 114), 3. Twitter (5888), míg a 4. helyezett Instagramról 3219 különböző poszt tartalmazott a népszavazásra mutató említést. Ehhez képest a listára felkerült önálló digitális hírmédia- oldalak több mint visszafogottan szerepeltek, a szintén egyesült államokbeli Politico európai kiadásában kapott helyet az említések 1,7%-a, az EU döntéseiről tudósító euractiv.com (UK) és a közösségi híraggregátor wykop.pl (lengyel) jóval 1% alatt, az éppenhogy mérhető kategóriában szerepelnek, hasonlóan a nyomtatott sajtó digitális kiadásaihoz (nytimes.com) vagy az orosz közösségi médiához (Vkontakte).

5. ábra: A 2017-es katalán függetlenégi népszavazással kapcsolatos említések forrásdmainjei. Forrás: SentiOne. Szerző saját összeállítása.

A nyers említésszámnál ugyanakkor sokkal fontosabb adat, hogy az említésekkel mekkora közönséget érnek el. A kérdés az, hogy vajon mennyire megkerülhetetlenek ezek az újmédia-platformok a közönség megszólításához? Röviden összefoglalva: a teljes ~261 millió elérés (Reach) 73%-a származik a szociális médiából (36% Facebook, 27% Twitter, 10% Youtube), 27%-a pedig hagyományos weboldalokról, tehát nem meglepő módon a szociális médiában termelt tartalmak egy része kis hatású zaj, míg a hagyományos, önálló weboldalakon arányaiban jobb elérésű tartalmakat találunk.

A katalán függetlenségi népszavazással kapcsolatos említéseket e mellett véleményvezérekre lebontva is vizsgáltam. Véleményvezérek alatt azokat a magas eléréssel rendelkező online felhasználókat értettem, akik nyilvános online platformokon a népszavazással kapcsolatban összességében a legnagyobb hatású tartalmakat tették közzé, ezt a SentiOne algoritmus a bejegyzések abszolút száma mellett az ezekre érkezett interakciók - kedvelések, megosztások, hozzászólások – figyelembevételével termelte ki a publikus adatokból, és ezeket az értékeket kombinálva állított fel egy véleményvezér rangsort. A téma 10 fő véleményvezéréét megvizsgálva (6. ábra) látszik, hogy túlnyomórészt (a 8. és a 10. kivételével) a Twitter és a Facebook szociálismédia-platformokat használva tudtak hatást kifejteni, ugyanakkor az is egyértelmű, hogy a legfontosabb véleményvezérek továbbra is főképp a nagy, multinacionális médiavállalatok és hírugynökségek közül kerül ki. A helyzet tulajdonképp egy olyan kölcsönös függőségi rendszert mutat, ahol a hagyományos hírmédia a saját professzionális humán és egyéb erőforrásait használja hírtermelésre, annak disszeminációját viszont már a saját szervezetén kívül végzi. Így egyrészt függ a mikroblog- és közösségimédia-platformoktól, másrészt viszont – mivel ezek a platformok nem rendelkeznek hasonló infrastruktúrával – amazok is rá vannak szorulva a hagyományos kereteken belül termelt hírekre (Diel 2017).

#1 The Economist (@TheEconomist) 22 070 261 followers FAVOURITES: 463, RETWEETS: 349, STATEMENTS: 7 TWITTER	#6 RT 3 905 699 fans SHARES: 8 138, COMMENTS: 6 441, LIKES: 20 133, STATEMENTS: 23 FACEBOOK
#2 BBC News 38 606 551 fans SHARES: 19 014, COMMENTS: 17 824, LIKES: 69 668, STATEMENTS: 9 FACEBOOK	#7 CNN 24 492 718 fans SHARES: 5 018, COMMENTS: 4 564, LIKES: 16 464, STATEMENTS: 8 FACEBOOK
#3 Bloomberg (@business) 4 269 658 followers FAVOURITES: 84, RETWEETS: 237, STATEMENTS: 15 TWITTER	#8 Klaus Ullrich (mm) DOMAINS: 1, ARTICLES: 1 WEB
#4 ABC News (@ABC) 12 181 428 followers FAVOURITES: 494, RETWEETS: 835, STATEMENTS: 5 TWITTER	#9 United Nations (@UN) 9 510 794 followers FAVOURITES: 52, RETWEETS: 40, STATEMENTS: 1 TWITTER
#5 The Guardian 6 515 039 fans SHARES: 8 703, COMMENTS: 6 383, LIKES: 25 529, STATEMENTS: 13 FACEBOOK	#10 Ségolène ALLEMANDOU DOMAINS: 1, ARTICLES: 5 WEB

6. ábra: A katalán függetlenségi népszavazás véleményvezérei a digitális térben.
Forrás: SentiOne. Szerző saját összeállítása.

Az is egyértelmű továbbá, hogy a nyugati világban gyökeres platformokat nem pusztán csak az elérési dominanciája különbözteti meg a világ más részén működő szereplőktől. A világ többi részéhez tartozó, de angol nyelven publikáló entitások közül ennél a témánál az orosz gyökerű digitális média (RT és Vkontakte) volt az egyetlen említésre méltó szereplő. Az ott megjelenő tartalmak érdemi összehasonlításával ebben a tanulmányban nem foglalkozok,

de egy példával szeretnék rávilágítani arra, hogy miért lehet ez egy fontos terület a politikai kommunikáció kutatásánál (7. ábra).

7. ábra A Facebookon (bal oldal) és a Vkontaktén (jobb oldal) megjelent tartalmak és polaritásuk. Forrás: SentiOne. Szerző saját összeállítása.

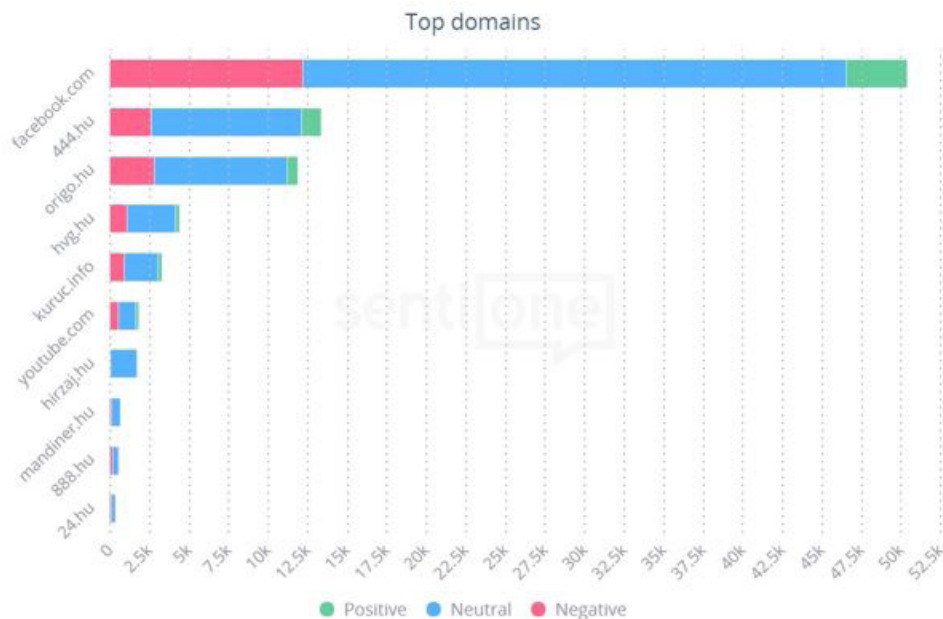
Látható, hogy míg a Facebookon negatív polaritással (narancssárgával) szerepelnek a népszavazás illegitimitására („illeg-” kezdetű), a rendőrségre és rendőrökre („polic-” kezdetű) és az erőszakra („violenc-” kezdetű) utaló szavak, addig az orosz gyökerű platformon megjelenő említésekben a főbb kulcsszavak semleges kontextusban szerepelnek, sőt, az erőszakra tett utalások nem is kerültek be a főbb kulcsszavak körébe (6. ábra).

Ez a rövid (eredetileg még a szakirodalom-elemzéshez készített) áttekintő az üzenetet a célközönséghez eljuttató legbefolyásosabb platformokról adta az ötletet arra, hogy részletesebben is megnézzük, a 2016-os magyarországi kvótanépszavazásnál hogyan alakul a digitális térben a fő influencerek és a népszavazásról író platformok, valamint a témához kapcsolódó érzelmek aránya.

Összességében a vizsgált szereplők 2016. szeptember 1. és 2016 október 31. közt 93 964 alkalommal említették a kvótanépszavazást, ezen belül 6720 alkalommal pozitív, 21 324 alkalommal negatív megítélésben (lásd 8. ábra). A vélemények gender eloszlása: 67,07% férfi és 32,93% nő, a legtöbb bejegyzés napi átlagban 12.00–13.00 és 20.00–21.00 között született, heti átlagban pedig vasárnap és hétfőn posztoltak a kvótanépszavazásról a legtöbbet. Ezekben a napokon majdnem kétszer annyi bejegyzés született, mint kedden, szerdán, csütörtökön, pénteken vagy szombaton, ahol mindegyik nap összesen 10–11 ezer közti bejegyzésszám volt mérhető a vizsgált időszakban. A legmagasabb említésszámot a Facebookon érték el, itt 50 402 alkalommal említették a kifejezést, ez az adat azt is jelenti, hogy az említések több mint fele (53,6%) is ehhez a platformhoz volt köthető. Az önálló közösségi média közül a legnagyobb felületek közé bekerült még a Youtube (1837 említés, 2%), az említések fennmaradó 44%-a pedig már magyar tulajdonosi hátterű digitális médiákon zajlott.

E 41 725 találat közül a kormányközeli (Origo.hu, 11 888, 28,5%; mandiner.hu, 700, 1,7%, 888.hu 642, 1,5%) hírportálok alatti említések a kormánytól független hírportálok (444.hu, 13 340, 32%; hvg.hu, 4428, 10,6%; kuruc.info, 3338, 8%; 24.hu, 370, 0,9%) hírei

alatti említéseivel állíthatóak szembe, illetve mérhető volt még – a mostanra megszűnt, de a vizsgált időszakban külön honlappal rendelkező, RSS feeden alapuló személyes hírválogatási szolgáltató – a hirzaj.hu is a maga 4,2%-nyi (1763) említésével. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a kormánybefolyás alatt lévő digitális média alatt a kvótanépszavazás említési összaránya alacsonyabb (31,7%), mint a kormánytól független médiafelületek alatt (68,3%).

8. ábra: A 2016-os magyarországi kvótanépszavazással kapcsolatos említések forrásdomainjei. Forrás: SentiOne. Szerző saját összeállítása.

Az említésekhez kapcsolódó vélemények vizsgálata azt is megmutatta, hogy a „kvótanépszavazás” kifejezést tartalmazó bejegyzések tónusa összességében inkább semleges, ám a negatív polaritásúak a vizsgált időszakon belül konstans módon többen voltak, mint a pozitívak. A vizsgált 61 napos átlagára lebontva a negatív vélemények átlagosan 3,88-szorosan haladták meg a pozitív említések számát; a két szélsőérték 1,82 (október 21-én) és 9,25 (október 24-én és 29-én) voltak. A napi átlagok átlagtól való eltérése $SD = 1,05$. A vélemények mennyiségére nézve egy nagyon egyértelmű, több napos terjedelmű csúcsot tudunk azonosítani (október 2–6.), és ezen belül is kiemelkedő volt a népszavazást követő napon, a hivatalos eredmények megjelenését követően mért említésszám. Két kisebb csúcs volt a népszavazást megelőző kampányidőszakban szeptember 12-én és 24-én. A szeptember 12-ei csúcsot két cikk és említéshálózat uralta: a kettő közül a magasabb Influencer Score³⁵-ral (a továbbiakban: IS) rendelkező a 444.hu-n Magyar Péter által jegyzett *Orbán szerint a*

35 A SentiOne-ban van lehetőség arra, hogy egy-egy lekérdezés eredményei közül minden említést, weboldalt és szerzőt egy 1 és 10 közötti ún. Influence Score-ral jellemezzünk és rangsoroljunk.

szapora afrikaiak miatt lesz katasztrófa Európában című cikk, ami az aznap született 2809 statement típusú említés közül 496-ot vitt. A másik az Origo.hu *Orbán Viktor nyitja az őszi szezont* című cikke (Kovács András), ami ugyan alacsonyabb IS-értéket kapott, viszont 953 véleményt sikerült bevonoznia. A szeptember 24-ei subpeaknél nem voltak egyértelműen húzó egyedi cikkek: noha láthattunk példát összehangolt megjelentetésre (a Mediaworks internetes laphálózata helyezte el több, domain szinten önálló vidéki hírportálon egy cikket ugyanazzal a címmel, képanyaggal és szöveges tartalommal)³⁶, a csúcst a 444.hu 3 új cikke – *Az igazságon túli politikában ott van no-go zóna, ahol Szijjártó Péter mondja* (Horváth Bence), *Orbán fegyvereket vinne Líbiába, hogy megállítsa a menekülteket* (Czinkóczi Sándor), valamint *A többség szerint értelmetlen a népszavazás, és nem értik, miért kell ez a rohadt sok plakát* (Czinkóczi Sándor) – és hozzászólásai dominálták; e 3 cikk alatt 1182 hozzászólás született az aznap mért 3165-ből, míg az Origo *Orbán: Magyarországot becsapták* (MTI, n. a.) cikke 893 kapcsolódó statementet szerzett. Október 17-én (ami a 3. subpeaket adta), amikor a kvótanépszavazás iránti érdeklődés már lecsengőben volt, az érdeklődés emelkedését az váltotta ki, hogy ekkor vált biztosan jogerőssé a Nemzeti Választási Iroda eredménymegállapító határozata, mely ellen aznap du. 16.00-ig lehetett volna jogorvoslati kérelmet benyújtani. Miután ez nem történt meg, az eredmény jogerőssé vált, erről születtek még cikkek és hozzászólások aznap, és okoztak kisebb emelkedést az esti órákban.

A népszavazást követő nap (abszolút peak) legfontosabb bejegyzései így alakultak:

Reach (IS)	Platform	Cím	Formátum	kormány-közel	kormány-független
10/10	youtube.com (444.hu)	Durván egymásnak esett Vona Gábor és Orbán Viktor a kvótanépszavazás után a Parlamentben	Videó		x
7/10	index.hu	Simicska szerint is durva volt a kvótakampány	Cikk		x
7/10	index.hu	Hol akadt el a fideszes gőzhenger?	Cikk		x
7/10	444.hu	Ilyen eredményt még Tito sem hozott ki 1945-ben – így beszélnek a CNN-en a magyar népszavazásról	Cikk		x
6/10	blikk.hu	Mit lép Brüsszel a népszavazásra?	Cikk		x
6/10	blikk.hu	Őn szerint lesz hatása a népszavazás eredményének?	Cikk		x
6/10	privatbankar.hu	Az EU szerint Orbánéknak kell döntenie arról, hogy mi lesz most	Cikk		x

36 A cikk az *Illegális bevándorlás – Orbán Viktor új védelmi vonalat tartalmazó vészforgatókönyvet javasol* címmel jelent meg; a szegedma.hu-ról indult, átment néhány hírgyűjtő oldalon és pontban 22.02-kor élestedett a Mediaworks Hungary Zrt. kezelésében álló haon.hu, mon.hu, erdon.ro, boon.hu és szon.hu hírportálokon – ilyen koordinált, egységes hírelhelyezésre a későbbi években is számos példát láthattunk közéleti hírek esetén ezektől a lapoktól.

6/10	szon.hu	Népszavazás percről percre Borsod-Abaúj-Zemplén megyében	Tudósítás-folyam	x	
6/10	youtube (euronews magyarul)	Érvénytelen a magyar kvótanépszavazás, Orbán alkotmánymódosítást akar	Videó		x
6/10	blogspot.com (andre lowoa)	Népszavazás: a háborús veszéllyel egyenértékű a migránsok beözönlése	Blogbejegyzés		x
5/10	magyaridok.hu	Népszavazás után alkotmánymódosítás	Cikk	x	
5/10	pestisracok.hu	Orbán Viktor: „Meg nem szerzett szavazatok fölött zajlik a vita”	Cikk	x	
5/10	youtube (euronews magyarul)	Brüsszel: „a Bizottság elfogadja a magyarok demokratikus akarátát”	Videó		x
5/10	civishir.hu	Kósa Lajost feldobta a bukott népszavazás	Cikk		x
5/10	mandiner.hu	Az érvénytelen népszavazás a kormány kudarca	Cikk	x	

4. táblázat: „Article” típusú találatok és elérésük 2016. október 3-án a „kvótanépszavazás” kifejezésre. Forrás: SeentiOne. Szerző saját összeállítása.

A népszavazás másnapján a 7 legnagyobb elérésű bejegyzés mind a kormányfüggetlen médiában jelent meg, és a 15 vezető bejegyzés közt is csak 4 kapcsolódott kormányközeli médiához. A címek alapján a népszavazást követően leginkább futó témák a népszavazás demokratikus–antidemokratikus értelmezése, a népszavazás érvénytelensége és a népszavazás utáni jövő kérdése körül koncentráálódtak. A vezető bejegyzések közt a legnagyobb arányban hivatalos médiavállalatokéit, hírportálokéit találjuk, egyetlen érdekes kivétellel: a 10. helyen lévő uzenek.blogspot.com blogon egy „andre lowoa” becenevű szerző a hidfo.ru cikket osztja tovább változatlan szövegezéssel és képi világgal. Ez azért érdekes, mert egy friss tartomelemzés során elvégzett nyelvi profilalkotás azt mutatja, hogy „a hidfo.ru cikkei orosz nyelvi sajátosságokat mutatnak és idegen nyelvről való fordítások” (Corruption Research Center Budapest 2018: 12), továbbá az idézett kutatás azt is kimondja, hogy ez a weboldal az „orosz állami propaganda egy magyar nyelvű online portálja” (i. m.: 14). A szerzőnek ezenkívül még 3 kisebb hatású, szintén a hidfo.ru-ról átvett cikke került be a mintába.

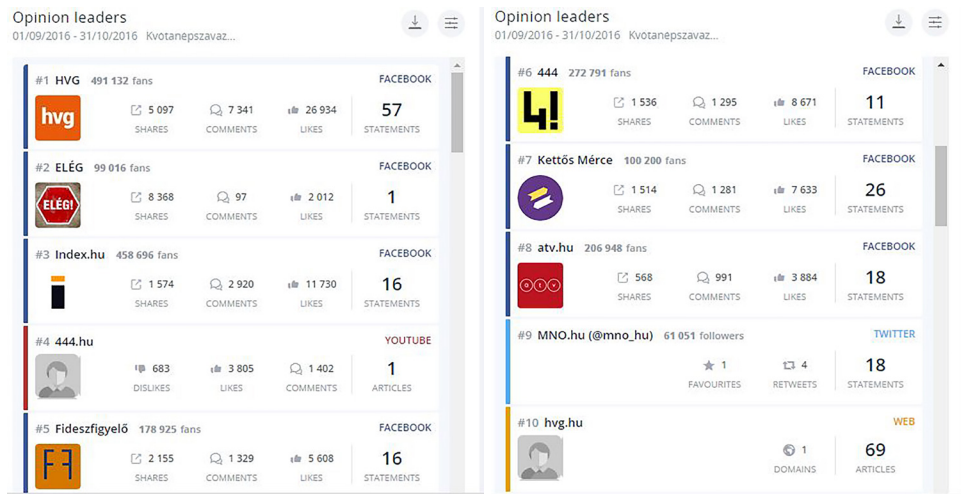
Az október 2. és 6. közötti peak időszakban, tehát közvetlenül a népszavazás napján és az azt követő 3 napon az átlaghoz képest alacsonyabb (3,01X) volt a negatív említések túlsúlya, ugyanez igaz a 3 subpeak közül kettőre (szeptember 24-én 2,52X, október 17-én 2,20X). Egyedül a szeptember 12-ei tükénélnél volt az átlagosnál nagyobb (4,32-szeres) a negatív kontextus túlsúlya. A népszavazást megelőző 1 hónapban a negatív polaritású említések aránya kisebb volt az átlagnál (a pozitív említések 3,65-szerese), és a napi átlagarányok relatíve konstans eloszlásúak voltak, nagyobb kilengések nélkül (SD = 0,55). Ezzel szemben a népszavazás napjától számított másik harminc nap során a kvótanépszavazás említéséhez kapcsolódó negatív említések aránya megemelkedett (a pozitívek 4,11-szeresére), és a pozitív–negatív említések arányai között nagyobb különbségek voltak az egyes napokra lebontva (SD = 1,57).

A pozitív és a negatív polarítású említések aránya 4 hírszolgáltató felületén haladta meg a mintaátlagot. A 24.hu cikkei alatt alacsony említésszám mellett kiugróan magas (6.22X) negatív kontextualizálás volt megfigyelhető, e mellett az Origo és a HVG cikkei alatt is az átlagot meghaladó arányban (4,68, ill.4,14) állt negatív kontextusban a „kvótanépszavazás” kifejezés. A hírzej.hu átlag feletti negatív tartalma azért is érdekes, mert itt a cikkeket a felhasználók több hírszolgáltatótól maguk válogathatták össze, ezek alatt az összeállítások alatt is az átlagot meghaladó arányú volt a negatív említések túlsúlya. Az adatsor (lásd 5. táblázat) fontos tanulsága, hogy a 24.hu kivételével egyetlen nem kormánypárti hírszolgáltatónál sem látható, hogy a teljes mintához képest magasabb arányban lennének negatív vélemények a kvótanépszavazásról a cikkeik alatt, sőt, a mintába került legnagyobb elérésű kormányfüggetlen hírportálnál jelent meg arányaiban (és a Facebookot leszámítva mennyiségre nézve is) a legtöbb pozitív vélemény. Ellenben, aki a kormánybefolyás alatt lévő médiumok esetében azt várta, hogy az ilyen cikkek alatt pozitívabb lesz a kvótanépszavazás fogadtatása, az valamivel közelebb járt az adatok mutatta képhez. Igaz, hogy az origo.hu-nál éppenhogy valamivel magasabb a negatív vélemények aránya az átlagnál, több kormánybefolyás alatt lévő médiumra ellenben látványosan (mandiner.hu 2,86, 888.hu 2,76; vö. a teljes minta 3,88-szoros átlagát) igaz, hogy a szövegek szintjén jóval kisebb arányban jelennek meg rajtuk negatív vélemények a kvótanépszavazásról (5. táblázat).

Platform	Említés		Említés
	Pozitív	Negatív	
			N/P
24.hu	18	112	6,22
hírzej.hu	19	89	4,68
origo.hu	688	2845	4,14
hvg.hu	278	1097	3,95
kuruc.info	267	940	3,52
youtube.com	160	524	3,28
facebook.com	3873	12232	3,16
mandiner.hu	35	100	2,86
888.hu	62	171	2,76
444.hu	1185	2618	2,21

5. táblázat: A negatív és a pozitív polarítású említések aránya különböző platformokon.
Forrás: SentiOne. Szerző saját összeállítása.

A kvótanépszavazással kapcsolatos említéseket emellett véleményvezérekre lebontva is vizsgáltam (9. ábra).

9. ábra: A 2016-os kvótanépszavazás véleményvezérei a digitális térben.
 Forrás: SentiOne. Szerző saját összeállítása.

A véleményvezéreknél, hasonlóan a katalán függetlenségi népszavazásnál mértékhez, jellemző volt a szociális média túlsúlya, de a nemzetközi tudósításokhoz képest különbség volt, hogy a hazai szereplők még mindig elsődlegesen a Facebookon keresztül érik el a közönséget és fejtik ki hatásukat: a kvótanépszavazás 30 legbefolyásosabb véleményvezére közül 25 a Facebookot használva érte el a listán betöltött helyezését, 1-1 influencer volt a Youtube-on, illetve a Twitteren, és 3 önálló weboldal került fel még a listára. A hírügynökségek, illetve a legacy média digitális változatainak szerepe közt is láthatunk hasonlóságokat; az első 10 influencer közül 7 helyet foglalnak el a professzionális hírportálok. Közülük vannak olyanok is, amelyek rendelkeznek offline sajtótermékkel (HVG, Magyar Nemzet) vagy televíziós adással (ATV), de jelen van a tisztán internetes hírmédia is (Index.hu, 444.hu).

A toplista koncentrátságára jellemző, hogy két szereplő is 2-2 helyet foglal el a tízes listán, a 444.hu hírportálként és egy Youtube-ra feltöltött videóval, a HVG pedig a saját domain mellett Facebook-oldalként is. Hasonló kapcsolatokra van példa máshol is a listán; pl. az Index.hu (saját domainen nem kommentelhető) FB-oldala a 3., az Index.hu-s újságíró Joób Sándor a 20. helyet szerezte meg. A 30 influencer közül 8 kormányhoz köthető vagy – hangvétele, tevékenysége és a közölt tartalmak alapján – kormányzimpatizáns szereplő található (lásd 6. táblázat), nagy részük a mezőny utolsó harmadában (hirado.hu 21. hely, FIDESZ 22. hely, Pesti Srácok 23. hely, Patrióta Európa Mozgalom 25. hely, Pólus Online 28. hely, Mandiner 29. hely). Ketten szerepelnek az első harmadban, a 888.hu (12. hely), és a 2. helyre sorolt „ELÉG! a hazugságokból” FB-csoport (lásd 6. táblázat).

Platform	Név	Statement*	Cikk	Pozitív	Negatív	Kedvelés	Megosztás	Hozzászólás	Rajongók
Facebook	ELÉG	1	0	0	0	2 012	8 368	97	99 016
Facebook	888.hu	8	0	1	0	3 544	1 115	436	65 914
Facebook	hirado.hu	11	0	0	2	422	193	140	137 405
Facebook	Fidesz	3	0	0	0	4 323	226	936	219 458
Facebook	PestiSracok.hu	9	0	0	0	658	185	362	58 126
Facebook	Patrióta Európa Mozgalom	5	0	0	0	618	350	49	92 963
Facebook	Pólus Online	10	0	0	0	410	106	97	99 329
Facebook	Mandiner	20	0	0	3	314	89	341	31 133
Összesen		67	0	1	5	12 301	10 632	2458	803 344

* Különálló internetes említéses; a SentiOne minden FB-hozzászólást vagy fórumbejegyzést ide sorol, de nem sorolja ide az önálló cikkeket és blogbejegyzéseket.

6. táblázat: Kormány- és kormányközeli influencerek bejegyzései és elérési adatai.
Forrás: SentiOne. Szerző saját összeállítása.

A professzionális kormányfüggetlen hírszolgáltatók (HVG, Index, 444.hu, ATV, MNO, 168óra, Propeller.hu, Hír TV, 24.hu) mellett a civil, a kormány tevékenységével kritikus/ellenes hangvételű szereplők (Fideszfigyelő, Kettős Mérce, Orbán lapjáról kitiltottak társasága, Gondolkodó, Egymillióan a magyar sajtószabadságért, WMN, Narancsköd) és ellenzéki politikai pártokhoz köthető szereplők (Jobbik Magyarországért Mozgalom, Juhász Péter) alkotják a kormánytól független véleményvezérek csoportját (lásd 7. táblázat).

Platform	Név	Statement	Cikk	Pozitív	Negatív	Kedvelés	Megosztás	Hozzászólás	Rajongók
Facebook	HVG	57	0	2	7	26 934	5 097	7 341	491 132
Facebook	Index.hu	16	0	0	2	11 730	1 574	2 920	458 696
Youtube	444.hu	0	1	0	0	3 805	0	1 402	0
Facebook	Fideszfigyelő	16	0	2	0	5 608	2 155	1 329	178 925
Facebook	444	11	0	0	1	8 671	1 536	1 295	272 791
Facebook	Kettős Mérce	26	0	0	2	7 633	1 514	1 281	100 200
Facebook	atv.hu	18	0	1	0	3 884	568	991	206 948
Twitter	MNO.hu (@mno_hu)	18	0	1	1	1	0	0	0
Web	hvg.hu	0	69	0	0	0	0	0	0
Facebook	Orbán lapjáról kitiltottak társasága	20	0	0	1	712	634	177	81 631
Facebook	Juhász Péter	5	0	0	0	4991	1 387	189	74 460
Facebook	Gondolkodó	18	0	1	5	952	725	166	55 883

Facebook	168 Óra	7	0	0	1	1426	361	391	160 967
Facebook	Propeller.hu	8	0	1	0	644	539	358	100 082
Facebook	Hír TV	9	0	0	0	686	132	512	127 170
Facebook	Egymillióan a magyar	5	0	0	2	1274	372	212	189 955
Facebook	Jobbik	2	0	0	0	1 280	281	521	413 487
Web	Joób Sándor	0	7	0	0	0	0	0	0
Web	nyg	0	6	0	0	0	0	0	0
Facebook	24.hu	5	0	0	1	578	167	238	530 462
Facebook	WMN	1	0	0	0	1 096	1 052	62	68 649
Facebook	Narancskód	24	0	1	2	266	174	168	20 408
Összesen		266	83	9	25	82 171	18 268	19 553	3 531 846

7. táblázat: Kormánytól független influencerek bejegyzései és elérési adatai.
Forrás: SentiOne. Szerző saját összeállítása.

Az adatokat nézve elmondható, hogy a kormánytól független és/vagy a kormány tevékenységével szemben hagyományosan kritikus szereplők, illetve a kormány politikai ellenfelei dominálják a kvótanépszavazás influencer-toplistáját. A rajongók összesített száma³⁷ 4,4-szerese a kormányhoz köthető véleményvezérékének, a kvótanépszavazás említéseire kapott engagementnél a válaszok/hozzászólások 7,95X, a megosztások 1,72X, a kedvelések 6,68-szoros túlsúlyban vannak a kormányfüggetlen média javára. Kötődés szerint vizsgálva sem a kormányzimpatizáns, sem a kormányfüggetlen influencereknél nem tapasztalható a teljes mintától eltérő polarizáció, a semleges véleménykontextus ugyanúgy jelentős többségben van, és a negatív polaritási értékekkel rendelkező említések többszörösen meghaladják a pozitívan keretezettek számát.³⁸

Végezetül arra is kíváncsiak voltunk, hogy a kvótanépszavazás témájának „civilnek” minősíthető, alulról jövő véleményvezérei és bejegyzéseik milyen jellegzetességeket mutatnak. Feltűnt ugyanis, hogy a megosztások – ami közepesen alacsony bevonódást jelent – kevesebb, mint kétszeres túlsúlyban vannak csak a kormányfüggetlen médiában, míg más mérhető engagement-értékeknél a különbség 4-8-szoros is lehet. Az adatokat áttekintve azt találtuk, hogy az egyéb információ hiányában első ránézésre alulról jövő, önszerveződő szociálismédia-közösségek (az ELÉG! a hazugságokból, a Patrióta Európa Mozgalom, illetve a Pólus Online felhasználók) adják a kormányközeli influencerektől származó megosztások 83%-át – ez az adat mindössze 37% a kormányfüggetlen influencereknél. Az **ELÉG! a hazugságokból** ráadásul egyetlen említésből ért el 8368 megosztást, míg a kormányfüggetlen médiában 110 megosztásból tevődött össze az alulról jövő influencerek

37 Ez nem egyéneket jelent, hanem inkább preferencia-szignifikáns; egy felhasználó több influencer rajongója is lehet, sőt az sem kizárt, hogy kormányközeli és kormányfüggetlen influencerekért egyaránt rajong.

38 Megemlítendő, hogy a teljes mintára mért 3,88-as arányhoz képest a kormányközeli influencereknél csak 2,78-szoros többségben vannak a negatív vélemények, a kormányközeli médiában ellenben 5 negatívan keretezett bejegyzésre jutott egyetlen pozitív.

végző megosztásszáma. Ez azt jelenti, hogy a kormányfüggetlen médiában a civil influencer tevékenységénél 1 említésre átlag 60 megosztás jutott, a kettő közt több nagyságrend a különbség.

Ennek nyomán az *ELÉG! a hazugságokból* 2016. szeptember 5-ei posztja³⁹ (1. kép) lett az első olyan említés, amit részletesebben is megvizsgáltam. A poszt egy feliratozott fotóbejegyzés, szövege: „A kvótanépszavazás nem pártokról, hanem Magyarországról szól!”, a képi elem felirata: „A népszavazás október 2-án nem pártpolitikáról szól! Hanem a magyar nemzet jövőjéről!” és „Ha te is ezt gondold, akkor szavazz NEMMEL, és küldd tovább!”. Összehasonlításuképpen melléraktuk a kormányfüggetlen, párthoz vagy hagyományos médiához nem kötődő influencerek posztjai közül a legtöbbet (szám szerint 1052-szer) megosztottat, ez a WMN magazin „8 kérdés, amire mindenképpen tudnod kell a választ az október 2-i népszavazással kapcsolatban” FB-posztja⁴⁰ érte el (2. kép). A WMN magazin bejegyzése ezenfelül még azért is külön figyelmet érdemelne, mert lényegében ez volt az egyetlen olyan civil véleményvezér a portfólióban, amelyik nem posztolt rendszeresen közéleti-politikai kérdésekben. Ezt a két posztot fogom tehát 5 területen bemutatni. Megnézzük először is magát azt a Facebook-oldalt, amelyik a bejegyzést közzétette, majd rátérek a poszt szöveges és képi üzenetére, valamint az alatta lévő hozzászólásokra. Végül megnézzük azokat az esetleges külső tartalmakat, amelyek a poszton keresztül hiperlinkekkel elérhetőek.

1. kép: Az „Elég! a hazugságokból” és a WMN magazin posztja a kvótanépszavazásról.
Forrás: Facebook

39 <https://www.facebook.com/Elegahazugsagokbol/photos/a.184329038255556.40868.184272521594541/1204890766199373/?type=1&theater> (Letöltve: 2018.07.21.)

40 <https://www.facebook.com/wnmagazin/posts/1763477817263911> (Letöltve: 2018.07.21.)

1. Facebook oldal:

Az „Elég! a hazugságokból”, előrebocsátva, hogy ez egy sarkos megállapítás, valószínűleg az egyik legrégebbi, kormányközeli koordinált FIDESZ-trollcsoport. 2011. január 20-án jegyezték be, már másnap több ezres felhasználóbázissal rendelkezett és ugyanebben az időben kezdtek cikkezni arról, hogy a csoportban gyanúsán nagy az alap üres accountok (fényképpel, ismerősökkel és aktivitástörténettel nem rendelkező, más csoportokban nem tag felhasználók) aránya⁴¹, ami azt valószínűsíti, hogy a csoportot pénzért vásárolt és/vagy manuálisan mechanikusan legyártott FB-accountokkal próbálták beindítani. Erre ugyanakkor csak indulási legitimációként volt szükség: 2011. január 21-én, tehát egy nappal a bejegyzését követően az MTI hírként hozta le, hogy „Deutsch Tamás csatlakozik a Facebook közösségi portálon indított Elég a hazugságokból néven indított csoporthoz, és erre bíztat minden magyar szabadságszerető embert”.⁴² A Magyar Távirati Iroda ezt követően hosszan taglalta, hogy Deutsch azt kívánja, hogy ez az FB-oldal legyen a „magyar szabadság oldala” és szeretné, ha néhány hónap alatt legalább egymillióan csatlakoznának, továbbá hogy megmutassák, „Magyarországon sajtó- és véleménynyilvánítási szabadság van” (MTI 2011). Pár napon belül ellentrollcsoport⁴³ is indult, akik értelemszerűen nem a kormányt akarták megvédeni az MSZP-től és Gyurcsánytól, hanem ellensúlyt teremteni, felhívni a figyelmet a manipuláció lehetőségére, és megtéveszteni azokat a valódi felhasználókat, akik Deutsch felhívása után csatlakozni kívántak a csoporthoz. A csoport az indulástól kezdve teljesen egyértelműen a kormánykommunikációval egybehangzó, gyakran sarkosan fogalmazott, manipulatív üzenetekkel operál, kizárólag közéleti-politikai bejegyzéseket tesz közzé, rövid bejegyzések, képek és mémek formájában. Alapítói, menedzserei ismeretlenek.

A WMN FB-oldalát 2015. március 8-án jegyezték be, mint a wmn.hu oldalhoz tartozó WMN magazin szociálismédia-felületét. A WMN-t D. Tóth Kriszta volt televíziós műsorvezető, közéleti személyiség alapította és főszerkeszti, nevesített impresszummal rendelkezik. A WMN Facebook-oldala önálló (csak a szociális médiában megjelent saját termelésű) tartalommal jellemzően nem rendelkezik, az oldal aktivitása elsődlegesen a wmn.hu fődomain elérésének növelését szolgálja, ennek érdekében egyedi szövegű, rövid, backlinkelt ismereteket közöl a fődomainen megjelenő tartalomról, illetve a tartalmi diverzitás érdekében máshonnan származó posztokat is megoszt a saját oldalán. Felületén a gyermekekkel és a családdal, illetve ennek jogi vetületével kapcsolatos cikkek mellett – az alapító szavaival élve – helyet kapnak „erős emberi történetek, szókimondó, széles körű, tabudöntő narratívák, személyes hangvételű és egyáltalán nem csak nőknek szóló lifestyle tartalmak”.⁴⁴ A kifejezetten közéleti-politikai tartalom, mint amilyen a kvótanépszavazásról szóló posztjuk volt, ritka, mert nem profilba illő, az ilyen tartalmak megjelentetésére az üzleti vagy politikai haszonszerzés helyett észszerűbb magyarázatnak tűnik a társadalmi felelősségvállalásra és/vagy a saját egyéni értékpreferenciákra visszavezethető motiváltság.

41 https://piroslapok.blog.hu/2011/01/21/fantom_trollok_vedik_a_fidesz_kormanyt_facebookon (Letöltve: 2018.07.21.)

42 „Deutsch: elég volt a politikai hazugságokból” – <http://archiv1988tol.mti.hu/Pages/HirSearch.aspx?Pmd=1>

43 <https://www.facebook.com/elegahazugsagaikbol> (Letöltve: 2018.07.21.)

44 <http://www.digitalhungary.hu/interjuk/A-minosegi-online-tartalmat-nem-csak-az-olvasok-a-hirdetok-is-megbecsul-interju-D-Toth-Krisztaval/5775/> (Letöltve: 2018.08.01.)

2. Szöveges üzenet:

Az ELÉG! posztjában 3 lényegi, egymáshoz kapcsolódó üzenet van; az elsővel a népszavazást elválasztja a pártpolitikai céloktól (ez a képen lévő feliraton és a közzétett üzenetben, tehát duplán is megjelenik), a másodikban a népszavazást a nemzet jövőjéről szóló kérdésként határozza meg, a harmadikban pedig felszólít arra, hogy 1./ ebben a nem pártpolitikai, ám a nemzet jövőjéről szóló kérdésben szavazzon – a kormánykommunikáció során is szorgalmazott – „NEM”-mel, továbbá 2./ ezt a háromtagú üzenetet küldje tovább a saját networkjében.

A WMN Facebook-ementésében olvasható üzenet nem külső eseményről, hanem a saját WMN.hu domainen közzétett tartalomról szól: egyfelől felhívja a figyelmet arra, hogy vannak olyan kérdések a népszavazással kapcsolatban, amire az olvasónak mindenképp tudnia kell a választ, másrészt azt sugallja, hogy ezeket a válaszokat az olvasó megtalálja (átkattintást követően) a saját domainen lévő cikkben, harmadrészt megpróbálja az olvasót meggyőzni az üzenete hitelességéről és objektivitásáról.

3. Képi üzenet:

Az ELÉG! üzenetében a képi elemek erősen szimbolikusak. A magyar zászló piros-fehérvörös sávjai szolgálnak a szöveges üzenet háttéréül, a fehér sávban Budapest dunai része látszik madártávlatból, az ország nevezetességeivel (Budai vár/Citadella, Mátyás-templom, Lánchíd). A kép központi elemének érdekessége, hogy a fehér sávot nem tölti ki teljesen, a kép folytatása és így a Parlament és a Duna túlsó partja lemaradt. A kép valószínű értelmezése Magyarország végvári szerepének hangsúlyozása a kvótanépszavazással összefüggésben, amire a fehér sávot keretező szöveg megfelelő elemei ráerősítenek. A Vár és a Citadella, valamint a Duna mint természetes határ a védekező funkciót, a Mátyás-templom a kereszténységet jeleníti meg, a Duna túlsó partján az elmosódott fehérségnek több asszociációs funkciója is lehet. Egyfelől a határon (a Dunán) túl várakozó bevándorlók arctalan tömegét szimbolizálhatja, ahol a két partot egyetlen kontrollált elérési útvonal (a Lánchíd, mint beléptetőkapu) köti össze. Jelzésértékű az is, hogy ez a fehérség a parlamentet kitakarja, ami több üzenetet is hordozhat: egyrészt azt, hogy demokratikus döntési folyamatoknak ebben a kérdésben (mármint a migránsok beengedésében) nincs helye, másrészt azt, hogy a migránsok a demokratikus Magyarországot fenyegetik.

A WMN-bejegyzés képi elemei sokkal egyszerűbbek, a referenciája pedig egyértelmű: színvilága és elrendezése is a „Tudta?”-plakátkampányt imitálja, és a tájékoztató, felvilágosító funkcióját egy időben közeli esemény felhasználásával domborítja ki. A szöveges kontextussal együtt azt sugallja, hogy az olvasó egyfajta alternatív vagy ellenplakátkampányra számíthat a kattintás után.

4. Linkelt tartalmak:

Az ELÉG! posztjában nincs linkelt tartalom, az üzenet egyszintű, a teljes üzenet az, ami látható.

A WMN posztjában saját domainre mutató link található, amiben Dr. Gyurkó Szilvia gyermekjogi szakértő és aktivista egyfelől tényszerűen tájékoztat néhány valóban közérdeklődésre számot tartó kérdéstről a népszavazáshoz kapcsolódóan (pl. mekkora

Magyarország kvótája, mi a parlamenti pártok álláspontja a kérdésben, mennyibe kerül a népszavazás stb.), emellett pedig tanácsokba burkolt állításokat tesz a népszavazáson *Igennel* vagy *Nemmel* szavazókról. Az 5. kérdés alatt található folyamatábrán, amelynek címe: „Mit csinálj, hogyan szavazz október 2-án?” például a „Menj el és szavazz igennel!” tanácsot azoknak adja, akik szeretnék, ha „segítséget nyújtanánk az Európa határain vá- rako- zó menekülteknek”. A nemmel szavazást pedig azoknak tanácsolja, akik így érznek: „Utálok a külföldiek! Meg azokat is, akiknek eltérő a bőrszíne, a kultúrája és a vallása.” és „Nem akarom, hogy Brüsszel egy városnyi illegális bevándorlót telepítsen Magyarországra!”

5. Hozzászólások:

Az ELÉG! bejegyzése alatt a relevancia szempontjából legmagasabbra rangsorolt hoz- zás- zólásban ezt olvashatjuk: „NEM akarok migránst a kormány hozzájárulásával SEM. Bele sem kellett volna tenni a kormány hozzájárul-kifejezést.”⁴⁵ A legtöbb kedvelést kapott hozzászólás pedig a következő: „Milyen az aki nem akarja meg védeni saját hazáját egy idegen betolakodótól???????”⁴⁶

A WMN bejegyzése alatt a relevancia szempontjából legmagasabbra rangsorolt hozzászólásban ez olvasható: „Ugyan a Kétfarkú Kutypárt – egyelőre – nem egy jelentős párt, de markáns és a cikkben felsoroltaktól eltérő megoldást javasol arra, hogyan adják le az emberek a szavazatukat. Jó lett volna, ha ez az álláspont is megjelenik itt”.⁴⁷ A legtöbb kedvelést pedig ez a hozzászólás kapta: „azért az beszédes, hogy az elmúlt néhány évben egyedül egy parlamenten kívüli viccpárt volt képes arra, hogy láthatóan képviseljen valami- féle ellenzéki álláspontot...”⁴⁸

Az FB-oldalak e rövid vizsgálata több mindent is elárult a kvótanépszavazás kormányközeli médiában történő reprezentációról. Az első és legfontosabb, hogy egy ilyen vizsgálatot a későbbiekre való tekintettel mindenképp érdemes lenne kiegészíteni egy nem csak a szöveges, hanem a képanyagokat is vizsgáló tartalomelemzéssel. Ez eredetileg nem volt célja a kutatásnak, és nem is állt rendelkezésemre megfelelő szoftveres ráségítés, de a szociálismédia-oldalak vizsgálata során egyértelműen kiderült, hogy az üzenetek nagy része hibrid, kép- és szöveges anyagot egyaránt megjelenítő tartalom, ám technikailag nem válik el a szöveg és a kép, hanem a szöveg a képre feliratozva jelenik meg és az egész egy képfarmátumot alkot. Ezért az írott szöveget pásztázó algoritmusok nem fogják tudni indexálni ezeket a tartalmakat. 2016. szeptember 1. és október 2. között csak az ELÉG! oldalán 69 ilyen, közvetlenül a kvótanépszavazásra utaló képanyagot találtam.

45 https://www.facebook.com/Elegahazugsagokbol/photos/a.184329038255556.40868.184272521594541/1204890766199373/?type=3&comment_id=1204917992863317&comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22R4%22%7D (Letöltve: 2018.07.21.)

46 https://www.facebook.com/Elegahazugsagokbol/photos/a.184329038255556.40868.184272521594541/1204890766199373/?type=3&comment_id=12049622495255558&comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22R2%22%7D (Letöltve: 2018.07.21.)

47 https://www.facebook.com/wmnmagazin/posts/1763477817263911?comment_id=1763488907262802&comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22R9%22%7D (Letöltve: 2018.07.21.)

48 https://www.facebook.com/wmnmagazin/posts/1763477817263911?comment_id=1763488907262802&reply_comment_id=1763501250594901&comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22R9%22%7D (Letöltve: 2018.07.21.)

A másik, hogy a kormányközeli média kvótanépszavazás-véleményvezérei közt lényegében nincsenek politikai pártokhoz nem kötődő civil felhasználók. A kormányfüggetlen véleményvezérek közt találunk ilyeneket, de így is igaz, hogy a szociális médián keresztül hatást kifejtő „grassroot” csoportok nagy részénél nem lehet megállapítani kívülről, hogy van-e pártkötődése, illetve hogy része-e egy komolyabb, a háttérben tudatosan és szisztematikusan a közvélemény befolyásolására szervezett hálózatnak. A kormányközeli véleményvezérek esetén az ELÉG! pártközeliségéről már írtam; a másik két szereplőnél a Patrióta Európa Mozgalom két alapítója közül az egyik Csizmadia László, a Békemenetet szervező Civil Összefogás Fórum (CÖF) alapítója és szóvivője, „nagykövete” pedig Fricz Tamás (szintén a Civil Összefogás Fórum, illetve a mögötte álló Civil Összefogás Alapítvány egyik alapítója) – a szervezet kormányfüggetlensége már e nevek és pozíciók alapján erősen kétséges. A Pólus Online közelebbről megnézve önmagát „News & Media Website”-ként definiálja a Facebookon, a kapcsolattartásnál megadott információ pedig a napiuság.hu weboldalra mutat. Az oldal menedzsere az impresszum tanulsága szerint Bencze Attila főszerkesztő⁴⁹, erdélyi magyar költő, író, aki a 2000-es években előbb az *Udvarhelyszék*, majd a *Pólus Extra* regionális hetilapoknál volt szerkesztő, illetve újságíró. Wikipedia-oldalának tanúsága szerint a lapok megszűnését követően a Szász Jenő vezette Magyar Polgári Pártban (Erdély) tevékenykedett, a Pólus Online hírportált 2011-ben indította, költőként és íróként komoly irodalmi és irodalomszervező munkássága is van. Noha a hírportálnál és a hozzá köthető honlap- és blogcsaládnál több újságíró neve is fel van tüntetve, a Napiuság.hu-n a bejegyzések Bencze Attila accountja alól történnek, ami azt mutatja, hogy a médium erősen központosított, irányítása lényegében egy személyhez köthető. A felhasználó tehát egy kisebb online hírportál FB-oldala, nem egy állampolgári beszélgető közösség digitális térben megjelenő hálózata.

A kormánytól független média fő influencerjei közt sem jellemző az egyértelműen párton kívüli önálló felhasználók jelenléte. A már említett WMN magazin bejegyzésén kívül leginkább erősen vonalas közéleti-politikai aktivitással rendelkező, ismertebb és kevésbé ismert FB-csoportokkal találkozhattunk (Fideszfigyelő, Egymillióan a magyar sajtósabadságért, Orbán lapjáról kitiltottak társasága, Gondolkodó, Narancsköd), illetve a Kettős Mérce pártfüggetlen baloldali véleménybloggal.⁵⁰ Ezek menedzserei, tulajdonosi háttere – az impresszummal rendelkező Kettős Mérce⁵¹ és az OLKT menedzsereinek⁵² kivételével – nem ismert.

49 <http://polusonline.blogspot.com/2010/12/szerkesztoseg.html> (Letöltve: 2018.07.21.)

50 Tulajdonosa, a Kettős Mérce Blog Egyesület 2017 októberében Mérce.hu néven indított egy saját meghatározás szerint 100%-ban olvasói finanszírozásból felépített és működtetett baloldali hírportált is.

51 https://kettosmerce.blog.hu/2014/10/03/impresszum_145 (Letöltve: 2018.08.01.)

52 https://www.facebook.com/pg/OLKT.hu/about/?ref=page_internal (Letöltve: 2018.08.01.)

VII. ÖSSZEFOGLALÓ

Összefoglalásképp elmondható, hogy a 2016-os magyarországi kvótanépszavazás környékén Európában több, az EU egységét közvetve vagy közvetlenül érintő népszavazás is történt. A skót függetlenségi népszavazás lezajlott 2014-ben, 2015-ben Dániának kellett dönteni arról, hogy átvesz-e a bel- és igazságügyi együttműködésre vonatkozó uniós szabályokat, 2016-ban a holland nép szavazott az EU és Ukrajna közti szabadkereskedelmi megállapodásról, ahogyan a britek is arról, hogy maradjanak-e továbbra is tagjai az Európai Uniónak. Az ilyen népszavazások jelentős visszhangot kaptak a nemzetközi tudományos folyóiratokban, keresett és jól közölhető kutatási témák voltak, és egy rövid utánajárás a SCOPUS-ban megmutatja, hogy az azóta eltelt majdnem két évben a 2016. október 2-ai magyarországi kvótanépszavazás és tágabb kontextusban, a magyar kormány bevándorláspolitikájának vizsgálata szintén számot tarthat (egyelőre mérsékelt) nemzetközi érdeklődésre. A tudományos kommunikáció színtereinek vizsgálata ezenfelül megmutatta, hogy a népszavazások és a média kapcsolatára fókuszáló kutatásoknál a CEE-régió zárvány jellegű: a társszerzői hálózatok, a megcélzott folyóiratok és a vizsgált népszavazások is mind lokálisak, a régiót tehát elsősorban a régiót érintő események érdeklik, de ezekbe a vizsgálatokba nem is vonódnak be régión kívüli kutatók, az eredményeket pedig nem osztják meg, vagy nem képesek megosztani a régiótól független felületeken.

A kvótanépszavazás magyarországi, a hagyományos hírmédiában és a közösségi médiában megjelenő reprezentációi nagyjából a nemzetközi közösségi médiában történtek ugyan, de ezek mégis elsősorban magyar háttérű híroldalak meghosszabbodásain, közösségi média oldalain történtek. A 2016-os kvótanépszavazás médiarepresentációi – nyilván nem függetlenül a nyelvi korlátoktól – kisebb arányban is köthetők nemzetközi médiához, és nagyobb a hazai médialefedés szerepe, mint egy nyugat-európai – az összehasonlításhoz használt katalán függetlenségi – népszavazásnál.

Az elemzés során megmutattuk, hogy a digitális térben a kormányközeli és a kormányfüggetlen médiumok nagyjából 1/3–2/3 arányban osztoznak a kvótanépszavazás említésein; ez esetben a digitális médiára nézve tehát nem igaz az az állítás, hogy kormányközeli médiatúlsúly érvényesülne. A kvótanépszavazás említései éppen ellenkezőleg, a kormánytól független médiában vannak több mint kétharmados többségben, és a legnagyobb elérésű említések is (kevés kivétellel) a kormánytól független médiában jelennek meg. Az említések a legtöbb esetben, a kormányközeli és a kormányfüggetlen médiában is semleges hangvételűek. Amikor mégis pozitív vagy negatív kontextusban szerepelnek, akkor mindkét oldali média inkább negatív kontextusban szerepelteti a kifejezést. Ama előzetes várakozásunk tehát nem igazolódtott, hogy a kvótanépszavazáshoz a kormányközeli médiában inkább pozitív érzelmeket, véleményeket fognak kapcsolni, az ellenzéki médiában pedig inkább negatívakat. Emellett csak annyit tudunk elmondani, hogy a kormányközeli médiában relatíve magasabb a pozitív kontextus aránya, egy kormányfüggetlen médiumban – a 24.hu

online hírportálon – pedig a mintában mért átlaghoz képest kiugróan nagy volt a különbség a pozitív és a negatív érzelmi kontextusba állított említések közt. A kormányközeli véleményvezérekre nézve szembetűnő, hogy kiemelt szerephez jutnak a kormánytámogatással felfuttatott Facebook-csoportok, ezek elérése többszöröse a kormánnyal szimpatizáló internetes hírportálokéinak, illetve a közmédia internetes hatásának. Velük kapcsolatban aggasztónak mondható, hogy a legnagyobb eléréssel bíró bejegyzések közé átvétellel és megosztással bekerültek orosz állami propagandaüzenetek is, valamint a szociálismédia-hozzászólásokban is kimutathatóak voltak olyan esetek, amikor a hozzászólók orosz propagandaoldalak anyagaira hivatkoztak forrásként (e hozzászólások elérése azonban nem volt jelentős). A kormányfüggetlen véleményvezéreknél ezzel szemben a hagyományos nagy baloldali hírportálok hatása a domináns, de emellett a civil aktivizmus is erős. Noha a kormányfüggetlen influencereknél kevés – és ott egyértelmű – kivétellel nem találtunk pártkötődést, több esetben a politikai pártoktól való függetlenségük nem vehető biztosra, mert egyes véleményvezér Facebook-csoportok létrehozói és tartalomfelelős menedzserei nem ismertek, az olvasó nem tudja azonosítani őket. Jelen vizsgálat tapasztalatai alapján a kormányzati kezdeményezések, intézkedések állampolgári fogadtatásának pontosabb méréshez többféle – szöveges, képi és audiovizuális – tartalmat egységesen mérő megoldást kellene találni. Az itt elvégzett vizsgálat is pontosabb eredményeket adott volna, ha a képi elemekre is ki tudjuk terjeszteni, mert a kizárólag szöveg alapon végzett szoftveres vizsgálat torzítja az eredményeket azzal, hogy nem gyűjti be a nem megfelelően feliratozott, de releváns képi adatokat.

IRODALOMJEGYZÉK

Ágh, A. (2015). De-Europeanization and De-Democratization Trends in ECE: From the Potemkin Democracy to the Elected Autocracy in Hungary. *Journal of Comparative Politics* 8(2) 4–26.

Ágh, A. (2016). The Decline of Democracy in East-Central Europe Hungary as the Worst-Case Scenario. *Problems of Post-Communism* 63(5–6), 277–287.

Appadurai, A. (1991). Global ethnoscaples: Notes and queries for a transnational anthropology. In R. Fox (szerk.), *Recapturing anthropology*. Santa Fe, NM: School of American Research Press.

Apperley, T., Parikka, J. (2015). Platform studies' epistemic threshold. *Games and Culture*. First Published December 13, 2015, <https://doi.org/10.1177/1555412015616509>.

Bajomi-Lázár, P. (2013). The Party Colonisation of the Media: The Case of Hungary. *East European Politics and Societies* 27(1), 69–89.

Bajomi-Lázár, P. (2014). *Party colonisation of the media in Central and Eastern Europe*. Budapest: Central European University Press.

Balčytienė, A., Bajomi-Lázár, P., Štětka, V., Sükösd, M. (2015). Oligarchization, de-Westernization and vulnerability: Media between democracy and authoritarianism in Central and Eastern Europe. *Tidsskrift for Medier, Erkendelse Og Formidling*, 3(1), 119–141.

Barlai, M., Birte Fähnrich, Christina Griessler, Markus Rhomberg (Hg.) (2017). *The Migrant Crisis: European Perspectives and National Discourses*. Berlin: LIT Verlag.

Batory, A. (2016). Populists in Government? Hungary's 'System of National Cooperation'. *Democratization* 23(2): 283–303.

Bell, D. (1960). *The end of ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*. Glencoe: Free Press.

Berry, M., Garcia-Blanco, I., Moore, K. (2016). *Press Coverage of the Refugee and Migrant Crisis in the EU: A Content Analysis of Five European Countries*, Project Report, United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva. <http://www.unhcr.org/56bb369c9.html> (Letöltve: 2018.07.21.)

Bocskor, Á. (2018) Anti-Immigration Discourses in Hungary during the 'Crisis' Year: The Orbán Government's 'National Consultation' Campaign of 2015 *Sociology* 52(3), pp. 551–568 First Published June 1, 2018 DOI: 10.1177/0038038518762081.

Boggs, S. W. (1941). Mapping the Changing World: Suggested Developments in Maps. *Annals of the Association of American Geographers* 31(2), 119–128.

Bozóki, A. (2011). Occupy the State: The Orbán Regime in Hungary. *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 19(3), 649–663.

Buchanan, P. (2006). Nation or notion? *American Conservative*, 5(18), 12–16.

Castells, M. (2007). Communication, Power and Counter-power in the Network Society. *International Journal of Communication* 1, 238–266.

Chouliaraki, L., Zaborowski, R. (2017). Voice and community in the 2015 refugee crisis: a content analysis of news coverage in eight European countries. *International Communication Gazette*, 79(6–7), pp. 613–635.

Corruption Research Center Budapest (2018). Orosz állami befolyás a magyar online hírportálokra 2010–2017 Internet: http://www.crcb.eu/wp-content/uploads/2018/03/crcb_2017_mrsrpphnm_paper_180319_.pdf (Letöltve: 2018.07.21.)

Chen, Y., Conroy, N. J. és Rubin, V. L. (2015), News in an online world: The need for an “automatic crap detector”. *Proc. Assoc. Info. Sci. Tech.*, 52:1–4. doi:10.1002/pra2.2015.145052010081.

DeNardis L., Hackl A. M. (2016). Internet control points as LGBT rights mediation. *Information, Communication & Society*, 19, 753–770.

Denver, David (2002) Voting in the 1997 Scottish and Welsh devolution referendums: information, interests and opinions, *European Journal of Political Research*, 41, pp. 827–843.

de Vreese, Claes és Semetko, Holli (2004) *Political Campaigning in Referendums. Framing the Referendum Issue* New York: Routledge.

de Vreese, Claes és Schuck, A. (2014) R.T., 2014. Political communication in referendums. In: Reinemann, C. (szerk.), *Political Communication. Handbook of Communication Science*. Berlin: De Gruyter pp. 129–150.

Del Sarto, R. A. (2016). Normative Empire Europe: The European Union, its Borderlands, and the 'Arab Spring'. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 54: 215–232. doi: 10.1111/jcms.12282.

Diel, S. (2017). New Media, Legacy Media and Misperceptions Regarding Sourcing. *KOME – An International Journal of Pure Communication Inquiry*, 5(1): 104–120. DOI: 10.17646/KOME.2017.17.

Dobek-Ostrowska, B., Glowacki, M. (szerk.). (2008). Introduction: Central European media between politicization and commercialization. In *Comparing media systems in Central Europe: Between commercialization and politicization*. pp. 9–26. Wrocław, Poland: Wrocław University Press.

Elkink, J. A., Sinnott, R. (2015). Political knowledge and campaign effects in the 2008 Irish referendum on the Lisbon Treaty. *Electoral Studies* 38, 217–225.

Entman, R. M. (1993). *Local competition: Options for action: A report on the eighth annual Aspen conference on telecommunications policy*, Aspen CO, August 8–12.

Eurobarometer Standard Report (2012) Media Use in the European Union. *Eurobarometer*. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb78/eb78_media_en.pdf (Letöltve: 2017.09.13.)

Európai Bizottság (2016) *Autumn 2016 Standard Eurobarometer: Immigration and terrorism continue to be seen as the most important issues facing the EU*. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-4493_en.htm (Letöltve: 2018.07.21.)

Eurostat (2017) *GDP and main components [nama 10 gdp] internet*: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_gdp&lang=en (Letöltve: 2017.09.24.)

Farkas, J., Schou, J. (2018). Fake News as a Floating Signifier: Hegemony, Antagonism and the Politics of Falsehood, *Javnost – The Public*, 25(3), 298–314.

Fekete, L. (2016). Hungary: Power, Punishment and the “Christian-National Idea”. *Race & Class* 57(4), 39–53.

Friedman, J. (2012 [1994]) *Cultural identity and local processes*. SAGE Publication Ltd. <http://dx.doi.org/10.4135/9781446222195>.

Garry, J., Mars, M., Sinnott, R. (2005) „Second Order” versus „Issue Voting” Effects in EU Referendums: Evidence from the Irish Nice Treaty. *European Union Politics* 6(2), 201–221.

Geddes, A., Scholten, P. (2016) *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. London: SAGE.

Georgiou, M., Zaborowski, R. (2017). Council of Europe report: Media coverage of the “refugee crisis”: A cross-European perspective. <https://rm.coe.int/1680706b00> (Letöltve: 2018.07.21.)

Gessler, Theresa (2017) The 2016 referendum in Hungary. *East European Quarterly* 45 (1–2) 85–97.

Goetz, W. (1888); *Die Verkehrswege im Dienste des Welthandels*. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke.

Goodwin, M., Milazzo, C. (2017). Taking back control? Investigating the role of immigration in the 2016 vote for Brexit. *The British Journal of Politics and International Relations*. First Published June 8, 2017. Elérhető:

<http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1369148117710799> (Letöltve: 2018.07.21.)

Guarnizo, L. E., Portes, A., Haller, W. (2003). Assimilation and Transnationalism: Determinants of Transnational Political Action among Contemporary Migrants, *American Journal of Sociology* 108(6), 1211–1248

Guynn, J. (2016). “Mark Zuckerberg: Facebook Fake News Didn’t Sway Election.” *USA Today*, November 10. Internet: <https://eu.usatoday.com/story/tech/news/2016/11/10/mark-zuckerberg-facebook-fake-news-didnt-sway-election/93622620> (Letöltve: 2018.07.21.)

Hainmueller, J., Hopkins, D. (2014). The hidden American immigration consensus: An ongoing analysis of attitudes toward immigrants. *American Journal of Political Science*, 59(3), 529–548.

Hallin, D. (2008). Neoliberalism, Social Movements and Change in Media Systems in the Late Twentieth Century. In Hesmondhalgh, D. és Toynbee, J. (szerk.), *The Media and Social Theory* (43–58). New York: Routledge.

Hallin, D. C., Mancini, P. (2012). Comparing media systems between Eastern and Western Europe. In P. Gross és K. Jakubowicz (szerk.), *Media transformations in the post-communist world: Eastern Europe’s tortured path to change* 15–32. Plymouth: Lexington Books.

Hopper, P. (2007). *Understanding Cultural Globalization*. Cambridge, Malden: Polity Press.

Huzdik, K. (2014). *Migrációs potenciál alakulása, és az azt befolyásoló tényezők a XXI. század első évtizedében Magyarországon*. PhD-értekezés. Szent István Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Gödöllő.

Hobolt, S. B. (2016). The Brexit vote: a divided nation, a divided continent. *Journal of European Public Policy* 23(9): 1259–1277.

Iakhnis, E., Rathbun, B., Reifler, J., Scotto, Th. J. (2018). Populist referendum: Was ‘Brexit’ an expression of nativist and anti-elitist sentiment? *Research & Politics*. <https://doi.org/10.1177/2053168018773964>. First Published May 23, 2018.

International Organization for Migration (2015) How the world views migration. https://publications.iom.int/system/files/how_the_world_gallup.pdf (Letöltve: 2018.07.21.)

Ipsos Global Trends (2016) Change in attitudes towards immigrants. <https://www.ipsosglobaltrends.com/change-in-attitudes-towards-immigrants-2/> (Letöltve: 2018.07.21.)

Jowett, G. S., O'Donnel, V. (2015). *Propaganda and Persuasion*. 6th. Edition. London: Sage.

Juhász, A., Hunyadi, B., Zgut, E. (2015). *Focus on Hungary: Refugees, Asylum and Migration*. Prague: Heinrich-Böll-Stiftung. https://cz.boell.org/sites/default/files/hungary_refugees_asylum_and_migration_web.pdf (Letöltve: 2018.07.21.)

Just, M. R., Crigler, A. N., Metaxas, P. T., Mustafaraj, E. (2012, Augusztus). 'It's Trending on Twitter' – An Analysis of the Twitter Manipulations in the Massachusetts 2010 Special Senate Election. In APSA 2012 Annual Meeting.

Kearney, M. (1995). The local and the global: The anthropology of globalization and transnationalism. *Annual Review of Anthropology*, 24, 547–565.

Khaldarova, I., Pantti, M. (2016). "Fake News: The narrative battle over the Ukrainian conflict". *Journalism Practice* 10(7): 891–901.

Kiss, Balázs (2016). Orbán, Vona, Gyurcsány. Politikai vezetők integrációs tevékenysége a migrációs válság idején. *Politikatudományi Szemle*, 25 (3). 10–32

Klemenčič, Matjaž (2007). Migration in History. In Ann Katherine Isaacs (szerk.) *Immigration and Emigration in Historical Perspective* pp. 27–54. Pisa: Pisa University Press.

Klimkiewicz, B. (2009). Structural media pluralism and ownership revisited: The case of Central and Eastern Europe. *Journal of Media Business Studies*, 6(3), 43–62.

Központi Statisztikai Hivatal (2018). A Magyarországra érkezett menedékkérők száma állampolgárság szerint (2000–). https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnvn002b.html (Letöltve: 2018.07.21.)

Kormany.hu 2016.okt.3. <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-napirend-elotti-felszolalasa-20161003> (Letöltve: 2018.07.21.)

Kurowska, X., Reshetnikov, A. (2018) Neutrollization: Industrialized trolling as a pro-Kremlin strategy of desecuritization. *Security Dialogue* First Published August 8, 2018. <https://doi.org/10.1177/0967010618785102>.

Lapinski, J., Peltola, P., Shaw, G., Yang, A. (1997). Trends: Immigrants and immigration. *Public Opinion Quarterly*, 61, 356–383.

- LeDuc, L. (2003). *The Politics of Direct Democracy: Referendums in Global Perspective*. Peterborough: Broadview.
- Levitt, P. (1998). Social remittances: migration driven local-level forms of cultural diffusion. *International Migration Review* 32(4) 926–948.
- Levitt, P., Lamba-Nieves, D. (2011). Social remittances revisited *J. Ethnic Migr. Stud.*, 37 (1), 1–22.
- Meraz, S. (2011). Using time series analysis to measure intermedia agenda-setting influence in traditional media and political blog networks. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 88, 176–194.
- McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. Toronto: University of Toronto Press.
- McLuhan, M. (1992). *Understanding Media: The Extensions of Man*. Cambridge, London: The MIT Press.
- McLaren, Lauren M. (2002). Public Support for the European Union: Cost/Benefit Analysis or Perceived Cultural Threat?, *The Journal of Politics* 64(2) 551–566.
- MTI (2011). Deutsch: elég volt a politikai hazugságokból. 2011. január 21., Magyar Távirati Iroda. <http://archiv1988tol.mti.hu/Pages/HirSearch.aspx?Pmd=1> (Letöltve 2018.07.21)
- Musarò, P. (2017). Mare Nostrum: the Visual Politics of a Military-humanitarian Operation in the Mediterranean Sea. *Media, Culture & Society* 39(1): 11–28.
- Mustafaraj, E., Metaxas, P. T. (2010). From obscurity to prominence in minutes: Political speech and real-time search. In: *Proceedings of the WebSci10: Extending the Frontiers of Society On-Line*, April 26–27th, 2010, Raleigh, NC: US.
- Mustafaraj, Eni, Metaxas, P. (2017). The Fake News Spreading Plague: „Was it Preventable?” In: *Proceedings of the ACM WebScience 2017*, Troy, NY.
- Nemzeti konzultáció a bevándorlásról és terrorizmusról (2015). kormány.hu. <http://www.kormany.hu/download/4/d3/c0000/Bev%20konzult%C3%A1ci%C3%B3%20eredm%C3%A9nyei.pdf> (Letöltve: 2018.07.21.)
- Newman, B., Hartman, T., Taber, C.S. (2012). Foreign language exposure, cultural threat, and opposition to immigration. *Political Psychology*, 33(5), 635–657.

Nunez, M. (2016a). Want to know what Facebook really thinks of journalists? Here's what happened when it hired some. Internet <http://gizmodo.com/want-to-know-what-facebook-really-thinks-of-journalists-1773916117> (Letöltve: 2017.10.14.)

Nunez, M (2016b) 'Former Facebook Workers: We Routinely Suppressed Conservative News', Gizmodo, 5 September, <https://gizmodo.com/former-facebook-workers-we-routinely-suppressed-conser-1775461006> (Letöltve: 2017.10.14.)

OCHA (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs). 2014. Global Humanitarian Overview: 2015. Geneva: OCHA. <https://docs.unocha.org/sites/dms/Documents/GHO-FINAL-web.pdf> (Letöltve: 2018.07.21.)

Orbán Viktor és a CSU vezetőinek sajtótájékoztatója (2015), videófelvétel, YouTube, közzétéve 2015.09.24. <https://www.youtube.com/watch?v=CCjmuWwd-oU> (Letöltve: 2018.06.14.)

Orbán, V. (2015) Mi magyarok osztozunk a franciák fájdalmában, 2015. jan. 11. kormány.hu. <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/hirek/mi-magyarok-osztozunk-a-franciak-fajdalmaban> (Letöltve: 2018.07.21.)

Papastergiadis, N. (2018) *The Turbulence of Migration: Globalization, Deterritorialization and Hybridity*. Cambridge: Polity Press.

Peruško, Z., Popović, H. (2008). Media concentration trends in Central and Eastern Europe. In K.Jakubowicz és M. Sükösd (szerk.), *Finding the right place on the map: Central and Eastern European media change in a global perspective*, 165–189. Bristol: Intellect Books.

Pew Research Centre's Internet and American Life Project, 2014. Social Media Use Over Time [internet: <http://www.pewinternet.org/data-trend/socialmedia/socialmedia-use-all-users/>] (Letöltve: 2017.08.17.)

Playboy (1969). The Playboy Interview: Marshall McLuhan. Internet: <http://www.digitallantern.net/mcluhan/mcluhanplayboy.htm> (Letöltve: 2018.07.13.)

Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon és Schuster.

Rédei, L. M. (2007a). Hazautalások Kelet- és Közép-Európába. *Statistikai Szemle* 85(7), 581–601.

Rédei, L. M. (2007b). *Mozgásban a világ. a nemzetközi migráció földrajza*. Budapest, ELTE Eötvös kiadó.

Rupnik, J. (2012). Hungary's Illiberal Turn: How Things Went Wrong. *Journal of Democracy* 23(3) 132–137.

Qin, J. (2015). "Hero on Twitter, Traitor on News. How social media and legacy news frame Snowden". *The International Journal of Press/Politics*, 20 (2), pp. 166–184.

Savage, D. (2003, May 29). Do the Santorum. *Savage Love*. <http://www.thestranger.com/seattle/SavageLove?oid=14566> (Letöltve: 2018.07.21.)

Schildkraut, D. (2005). *Press one for English: Language policy, public opinion, and American identity*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Schildkraut, D. (2011). *Americanism in the twenty-first century: Public opinion in the age of immigration*. New York, NY: Cambridge University Press.

Schiller, N., Basch, L., Blanc, C. (1995). From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly*, 68(1), 48–63.

Schiller, N., Basch, L., Blanc, C. (1992). Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. *Annals of the New York Academy of Sciences*.

Schou, J., Farkas, J. (2016) Algorithms, Interfaces, and the Circulation of Information: Interrogating the Epistemological Challenges of Facebook. *KOME – An International Journal of Pure Communication Inquiry*, 4(1), 36–49.

Schuck, A. R. T. De Vreese, C. H. (2008). The Dutch No to the EU Constitution: Assessing the Role of EU Skepticism and the Campaign, *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 18:1, 101–128.

Sepos, A. (2013). Imperial power Europe? The EU's relations with the ACP countries, *Journal of Political Power*, 6:2, 261–287.

Sepos, A. (2016). 'The Centre-Periphery Divide in the Eurocrisis: A Theoretical Approach' in Magone és mtsai (szerk.) *Core-Periphery Relations in the European Union: Power and Conflict in a Dualist Political Economy*, London: Routledge, pp. 35–55.

Siaroff, A. (2009). The Decline of Political Participation: An Empirical Overview of Voter Turnout and Party Membership. In Joan DeBardleben and Jon H. Pammett (szerk.) *Activating the Citizen. Dilemmas of Participation in Europe and Canada*. pp.41–60. New York: Palgrave MacMillan.

Silverman, C., Lawrence, A. (2016a). How Macedonian Spammers are Using Facebook Groups to Feed You Fake News. <http://bzfd.it/2mzvCM0> (Letöltve: 2018.07.21.)

Silverman, C., Lawrence, A. (2016b). How Teens in the Balkans are Duping Trump Supporters With Fake News. <http://bzfd.it/2mC6tBm> (Letöltve: 2018.07.21.)

Sinnott, R., Elkind, J.A., O'Rourke, K., McBride, J. (2009). Attitudes and Behaviour in the Referendum on the Treaty of Lisbon (Technical report, Department of Foreign Affairs). <http://www.joselkind.net/files/UCD%20Geary%20Institute%20report%20-%20DFA%20March%202009%20-%20final%20version.pdf> (Letöltve: 2018.07.21.)

Sørensen, N. N. (2011). A migránsok hazautalásainak gazdaságfejlesztési dimenziója *For-dulat* 13, 140–172.

Stempel, C., Hargrove, T., Stempel III, G. H. (2007). Media use, social structure, and belief in 9/11 conspiracy theories. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 84, 2, 353–372.

Sunstein, C.R. (2009) *On rumors: how falsehood spread, why we believe them, what can be done*. New York: Farrar, Strauss and Giroux.

Suiter, J., Reidy, T. (2015). It's the campaign learning stupid, an examination of a volatile Irish referendum. *Parliam. Aff.* 68, 182–202.

Taaffe, E. J. (1956). Air Transportation and United States Urban Distribution. *The Geographical Review* (46), 219–238.

Tsuda, T. (2003). *Strangers in the ethnic homeland: Japanese Brazilian return migration in transnational perspective*. New York: Columbia University Press.

Tóth, J. (2015). Tematikus és térbeli minták a kortárs vallásszociológiai kutatásokban. 'A' kategóriás nemzetközi szociológiai folyóiratokban megjelent szakcikkek tematikai analízise (2010–2013). *Szociológiai Szemle* 25(3) 53–82.

Tóth, J. (2017). Common topics of sociology of religion in non-religion-specific journal articles *KOME: An International Journal of Pure Communication Inquiry* 5(1) 121–146.

Tóth, J. (2018). Platform-imperializmus a tudományokban és a közösségi médiában: Esettanulmány az európai népszavazásokról alkotott szövegekből 2010 és 2017 közt. *Információs Társadalom: társadalomtudományi folyóirat* 18(2), 77–97.

Tóth, J. (2020). Negative and Engaged: Sentiments towards the 2016 Migrant Quota Referendum in Hungarian Online Media. *East European Politics and Societies*. First Published May 6, 2020. <https://doi.org/10.1177/0888325420915954>

Thomas, A. (2016). African Academics Prey to (Academic Journal) Predators. *Social Science Space* [Website], Március 29, 2016. <https://www.socialsciencespace.com/2016/03/african-academics-prey-to-academic-journal-predators> (Letöltve: 2018.07.21.)

UNHCR (2015). "Syrian Regional Refugee Response." <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> (Letöltve: 2018.07.21.)

Valenzuela, S. (2013). "Unpacking the use of social media for protest behaviour: The roles of information, opinion expression, and activism". *American Behavioral Scientist*, 57 (7), p. 920–942.

Vass, Csaba (é. n.): *Hatalom, szakralitás, kommunikáció*. Budapest: Természet- és társadalombarát fejlődésért közalapítvány Kölcsey Intézete.

Vicsek, Lilla – Keszi, Roland – Márkus, Marcell (2008). „A menekültügy képe a magyarországi nyomtatott sajtóban 2005-ben és 2006-ban” In: *Médiakutató*, 2008. ősz. 1–10.

Weber-Wulff, D. (2013). Junk Journal „Metalurgia International” *Copy, Shake and Paste* [blog], December 30, 2013 <https://copy-shake-paste.blogspot.hu/2013/12/junk-journal-metalurgia-international.html> (Letöltve: 2018.07.21.)

Whiteley, P., Clarke, H.D., Sanders, D., Stewart, M., 2012. Britain says No: voting in the AV ballot referendum. *Parliam. Aff.* 65, 301e322.

Wright, M., Citrin, J. (2011). Saved by the stars and stripes? Images of protest, salience of threat, and immigration attitudes. *American Politics Research*, 39(2), 323–343.

Zielonka, J. 2006. *Europe as empire: the nature of the enlarged European Union*, Oxford: Oxford University Press.

Zielonka, J. (szerk.). (2015). *Media and politics in new democracies: Europe in a comparative perspective*. New York: Oxford University Press.

Zimmermann, Klaus F. (1994) European Migration: Push and Pull. *The World Bank Economic Review*, Volume 8, Issue suppl_1, 1 313–342.

Zimmermann, K. (1995). Tackling the European Migration Problem. *The Journal of Economic Perspectives*, 9(2), 45–62.

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem kiadványa

Kiadó:

Nemzeti Közszolgálati Egyetem;
Közigazgatási Továbbképzési Intézet
www.uni-nke.hu

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Kis Norbert rektorhelyettes
Címe: 1083 Budapest, Üllői út 82.

Kiadói szerkesztő:

Zsoldos Sándor

Tördelőszerkesztő:

Friebert Máté

ISBN 978-963-498-122-0 (elektronikus)